Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

VESTJYDER FORTÆLLER

VESTJYDER FORTÆLLER

Redaktion: Kr. J. Christensen, Chr. F. Houborg, Vagn A. Nielsen,
Hans Larsen og Gunnar Skov.
Omslagstegning: Olaf Bak.
Hele overskuddet
ved salg af bogen
går til Lions hjælpearbejde.
Printed in Denmark by Skovs Trykkeri, DK-6800 Varde.

ISBN 87-980498-9-5

VESTJYDER FORTÆLLER

LIONS FORLAG — VARDE
1984

INDHOLDSFORTEGNELSE

FORORD
af provst Vagn Kvist, Varde 7
DEN STORE KRIG — OG VI SMÅ
af Chr. F. Houborg, Varde 10
NOGET OM VEJE MED PERSONNAVNE I VARDE
af Evald Larsen, Varde 57
OMLØVERI
Forfatter ukendt 66
BARNDOMSÅR I JERNE, ESBJERG
af organist Hans Jørgen Madsen, Esbjerg 68
JÆTTESTUE I MEJLS
af museumsinspektør Ole Faber 77
GLIMT FRA DET GAMLE MEJLS
af gårdejer Peder Thomsen 80
ÅL KIRKE OG KIRKEGÅRD
af fhv. kirkebetjent William Christensen 84
INSTRUX FOR OPSYNSMANDEN IFØLGE
ALLERNAADIGSTE FORORDNING OM POLITIE-VESENET
PAA LANDET
af Gert Ravn Nørgaard, Aal 88
ARNBJERGHALLEN
af Rita Christensen, Varde 91

FORORD

Af provst Vagn Kvist, Varde.

I januar i år døde Jens Christian Nielsen, tidl. Tinghøj, til sidst Carolineparken. Han var 93 år gammel, men frisk og levende med til det sidste. Han havde i sine yngre år været med til at opdyrke heden heromkring Varde og havde i det hele taget gjort sig gældende som en arbejdsom og dygtig mand, hvis navn havde en god klang. Efter begravelsen var der mindesammenkomst med kaffebord. Vi var et par stykker til stede, begge en del yngre end Jens Christian Nielsen, der kom i snak om forskellen mellem før og nu, om hvordan det havde været dengang, Jens Chr. Nielsen begyndte sit virke. Det havde været et slid, ja, men vel nok også et liv med mere menneskelighed i end vi mestendels finder det i dag, hvor de små samfund er truet, hvor det nære forhold mennesker imellem ofte har trange kår, massemedierne overtager tit og ofte den plads og den rolle, det menneskelige samvær før havde osv. osv. Jo, der var sager nok at bore i, nok af skygger over det menneskelige fællesskab.

Så med eet blev vi afbrudt. Jens Chr. Nielsens gamle nabo, Mathilius Andersen, der også bor på Carolineparken nu, sad hos og spurgte os med et lille sigende smil: »Ville I byt'?« Der sad vi så! Vi kunne ikke svare sådan på en studs, — men det ville vi vel ikke, nej, det ville vi slet ikke: Slet ikke heller da Mathilius Andersen havde rejst sig og fortalt om sin gamle ven og hans indsats og derved givet os et indblik i de vilkår, de dengang levede og arbejde under. Der var gode ting, fine træk, men vi så også vrangsiden af »de gode gamle dage«. Jeg glemmer næppe nogen sinde den belæring. Og den er blevet repeteret og uddybet for mig ved læsningen af nogle af artiklerne i nærværende bog. Her fortælles ærligt og redeligt om omkostningerne ved tilværelsen i de gamle dage, der såmænd ikke ligger så farlig langt tilbage i tiden: tuberkulosens hærgen, fattigdom og børnedødelighed og meget andet. Og dog — livet blev levet og får mange gode vidnesbyrd med sig i disse artikler.

Nu skal jeg jo ikke anmelde bogen, blot præsentere den og forsøge at give den et par gode ord med på vejen. Det fortjener den. Den rummer meget spændende stof om vor by og vor egn, og esbjergenserne må undskylde, at deres store by her kommer til at være en del af Varde-egnen. Der er mange enkelte træk, der ligefrem kan bevæge en.

Også en artikel om veje, der er opkaldt efter personer, og om de samme personers indsats, er givende læsning: hvem var Bastrup? hvem var Brendstrup? hvem var den Juul, som Juulsvej har navn efter osv. osv. Vel er man simpelthen nysgerrig, men nysgerrighed er en nyttig egenskab. Sådan at dykke ned i den slags enkeltheder af Varde bys historie styrker en i erkendelsen af, at vi, der nu lever i byen og er dens borgere, er et led i en kæde: vi har modtaget en arv i og med vor by, og denne arv skal vi forvalte og give videre til slægterne efter os, og denne forvaltning af arven kan vi simpelthen ikke gøre godt nok. Som udtryk i et vers, skrevet af en livsklog person, hvem veed jeg ikke, jeg veed kun at linjerne — i lidt forskellig udgave — er at finde over indgangsdøren til i al fald to af vore ungdomsskoler her i landet:

> Vi skal bygge, som vi evigt skulde leve,
> vi skal leve, som vi hver dag skulde dø!

Det er en formulering af opgaven, der slet ikke er så ringe endda.

Jo, det er nok værd at tænke på hvad vi er forpligtet på. Det er det for kommunalbestyrelsen og den hele forvaltning, det er det også for os borgere, der faktisk er og bør være med i denne forvaltning. Det er til låns, det, vi har med at gøre, og dette forpligter ganske særligt.

Til slut: det er morsomt at få at vide, hvorfor Venezuela, den lille bydel i det vestlige Varde, hedder netop Venezuela. Jeg husker fra mit første år her i Varde, at jeg ved en given lejlighed studsede over, at så mange af konfirmanderne skulde være født i Venezuela, sådan som de påstod. Men så kom jeg da i tanke om, at det jo passede godt med den udvandring, jeg godt erindrede havde fundet sted fra Danmark til det sydamerikanske land i slutningen af 30'erne. Men — forklaringen er altså en helt anden.

Men til allersidst: lad os få nogle af de karakteristiske gadenavne tilbage. Det vil skærpe sansen for byens historie, for det, som er sket i og med byen. Jeg kan af og til misunde tyskerne deres ord for historie:

»Geschichte«. Det siger jo, at det, det drejer sig om, er hvad der er sket og hvad der stadig sker. M. a. o.: vi er med i forløbet — og med til at skabe det for dem, der kommer efter os. Historien er en levende og forpligtende sammenhæng.

DEN STORE KRIG — OG VI SMÅ

Af Chr. F. Houborg, Varde.

Den 4. maj kl. 20.35 står vi en lille flok ved mindesmærket i Arnbjerg i Varde. Det er gerne Ellen, der lægger kransen. Sådan har det været siden krigen, men det er selvfølgelig ikke de samme personer, som udgør skaren. Til at begynde med var der også nogle flere, og ceremonien var nok mere pompøs. Kendetegnende er det dog, at de, der kommer, ser noget ældre ud — for udenfor stående. Indbyrdes har den lille skare nok ikke rigtig nogen alder, for her og nu er tiden skruet tilbage.

Lige foran Anker Hoffmanns skulptur står stenen for Jørgen Østergaard, løjtnant under krigen. Vi stod som store drenge på den høje klit ved Vardeborg i Vejers og sang »Langt over Lande«, medens Kalle spillede harmonika. Kalle krigsforulykkede ved Norges kyst i 1940....

Jørgen Østergaard gik på officerskolen, da besættelsen begyndte. Den 29. august 1943, da resterne af den danske »selvstændighed« blev frataget landet — eller sagt på en hel anden måde: da regeringen blev tvunget væk af modstandsbevægelsen, som ikke ønskede, at Danmark skulle være en nation af gratister — var tyskerne også på jagt efter Jørgen, men et par dage efter lykkedes det ham og nogle kammerater at slippe over sundet til Sverige.

I januar 1944 kom Jørgen på jobbet at skulle bringe militært efterretningsstof over Øresund — i kajak. Der blev trænet på svenske søer, og natten mellem den 17. og 18. marts 1944 var Jørgen og hans ven, premierløjtnant Larsen, på vej over sundet. De nærmere omstændigheder bliver aldrig klarlagt, men de to omkom. Larsens lig drev i land ved Svenskekysten et halvt år efter, blev begravet som uidentificeret, senere blev det gravet op og identificeret ved idrætsmærkets nummer. Larsen hviler i Sjællands jord, men Jørgens sten står i Arnbjerg i Varde, hvor hans grav også ville høre hjemme.

Jørgen skrev dagbog i Sverige, og den indeholder et blad, hvorpå er skrevet: »Jeg vil med min lille indsats være med, for at der dog må være nogle, der har vist viljen til ikke at bøje af for tyskerne, men vil kæmpe mod dem, for så vidt det er muligt«. Et af de allersidste blade indeholder følgende til hans forældre: »Jeg vil så inderligt håbe, at I må forstå

mig, jeg føler mit ansvar over for mit land så meget større som en kristen — jeg søger ingen helteglorie eller eventyr, men jeg ønsker ikke at vige tilbage for indsatsen, fordi den er farlig. Vi har modtaget alting som gaver eller som lån nærmere, og det kan afkræves os igen når som helst. Vi ved kun, at vi har pligt til at tjene, og den kan vi ikke unddrage os, hvis vi vil bevare de goder, som Gud har givet os. Jeg føler, at hvis jeg svigtede, ville jeg aldrig få lov til at leve rigtigt, aldrig kunne blive lykkelig«.

Her i mindelunden i Varde står stenene for en gruppe mennesker, som oplevede krigen. De var i krig, de var en gruppe, selvom de ikke var direkte forbundne, og de havde nok ikke samme politiske holdninger. De tilhørte nemlig de engagerede, dem på den rigtige side af »kridtstregen«. Os der vandt krigen. Men deres navne og fødselstal blev aldrig konverteret til CPR-numre. De oplevede ikke efterkrigstiden, og de så ikke den næste generation vokse op.

Men det er ligesom vi stadig hører til en gruppe, og den gruppe omfatter også jer på stenene. I er stadig på listen. Ja, sålænge der er nogen til at skrive lister, for når de sidste er væk, så er gruppefølelsen også slut.

For nogle år siden deltog jeg i Jels i et arrangement, som D.S.K. — Dansksindede Sønderjydske Krigsdeltagere — afholdt. Det var dem, som på tysk side måtte deltage i 1. verdenskrig. Jeg var med i festen som spillemand. Der var nogle gæve fyre på 80 år og derover, som absolut havde meget tilfælles. Vi sad et par stykker af »gæsterne« og snakkede med en af de gamle soldater. Han havde som tysk soldat været i Lilleasien, og det var han meget optaget af. Jeg konstaterede, at han stadig gik meget højt op i den tid og de hårde oplevelser. Men så sagde han: »Det er også den eneste gang, jeg har været ude at rejse!«

Den 23. marts 1945 var jeg på en køretur fra Kolding arrest til Frøslev lejren. Det var med en tysk militærlastbil, jeg tror, at vi var seks fanger. Jeg sad bagest med front til bagsmækken og kikkede mod tre tyske soldater, som sad med ryggen mod bagsmækken. De sad med maskinpistoler, så der var ikke rigtig noget at gøre. Ved siden af mig havde jeg en medfange, som vistnok var mere prominent end vi andre, for han havde håndjern på. »Professoren« hed han — sådan blandt venner. Jeg havde truffet ham i fængslet nogen tid i forvejen, han boede nemlig i cellen ved siden af os. Den nat, han kom ind, blev vi klar over den nye beboer og kontaktede ham gennem håndvasken. Den næste dag lykkedes det

mig at komme ind til manden, og han så bestemt ikke godt ud. De havde slået ham slemt. Jeg kunne godt legitimere mig over for »professoren«, og vi fik sendt et par meddelelser ud. Sådan var det jo — den der havde været i hårdt forhør, ville jo gerne i kontakt med forland og bagland, hvis spørgsmål var: »Hvad har du sagt, og hvad er du spurgt om?« Vores »professor« her var Ib Nørlund. Jeg kunne komme i forbindelse med omverdenen, for den havde sat sig i forbindelse med mig...

Arresteret

Jeg blev arresteret den 8. januar 1945. Det skete i Nationalbanken i Kolding, hvor jeg havde gjort tjeneste siden marts 1943, da jeg kom fra Varde Bank. Jeg var kasseassistent i Nationalbanken, og de fleste ekspeditioner var veksling af checks fra de tyske »Feldpoststellen«. Jeg havde også en lille »go' dansk« kasse — i mit skrivebord, altså uden for bankens reglement. Den var til brug for betaling af visse håndører til illegale personer, deriblandt min gode kollega fra Handelsbanken, Sven Hoffmann, som stadig men nu lidt mindre farligt er administrator for Region III.

Men den morgen var det altså stikker Riis og stikker Birkedal fra Deutsche Sicherheits Polizei, som hentede mig. Birkedal sprang over skranken og teede sig som man gør, når man skal anholde en farlig person. Jeg var vist egentlig ikke forbavset, men jeg var hunderæd og ved at tisse i bukserne. Det gik meget hurtigt med at komme ud af banken, og vi »spadserede« over til Staldgården. Direktøren nåede lige at stikke hovedet ud, da vi passerede hans dør, og han fik at vide, at de tog ham her med. Der var ellers et par udmærkede bevæbnede specialvagter i banken, men de havde vist ikke ventet en anholdelse, de observerede ikke noget, før det var sket — og det var måske meget godt.

Min første dag på Staldgården gik med forhør hele tiden. Det var tyskere, som forhørte. De danske håndlangere førte en mere tilbagetrukken tilværelse og blev brugt til at lange ud, når man skulle trues og gøres bange. Riis slog hårdt. Om aftenen var vi ikke kommet sagen særlig nærmere; jeg havde lige haft besøg af chefen for Sicherheitspolizei, Kriminalrat Thees Burfeind, som mente, at vi kendte hinanden, vi to. Det gjorde vi også, for 8 dage før var jeg troppet op på Staldgården en aften for at forhøre, om tyskerne skulle have kendskab til en nationalbank-kollegas pludselige forsvinden på rejse fra Odense til Kolding. Han dukkede dog op igen. Men Burfeind kunne ikke rigtig

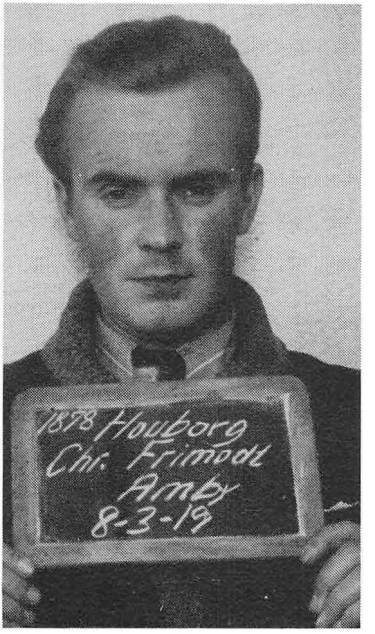

forstå, at jeg i min situation turde henvende mig med sådan et spørgsmål. Jeg prøvede at få ham bibragt det indtryk, at jeg var dum og blåøjet, men om det lykkedes, ved jeg ikke.

Natten tilbragte jeg i celle 2 på Staldgården. Den var ikke hyggelig, og jeg var ene. Men på væggen var der skrevet med blyant: »Går vi fremad, dør vi, går vi tilbage, dør vi. Lad os så hellere gå fremad og dø«. Jeg fik senere at vide, hvem der på væggen havde skrevet disse spejderord. Det var Helge — Helge Brock Iversen fra Bramminge.

Jeg var meget koncentreret den nat, for jeg prøvede jo på at blive klar over, hvad tyskerne vidste, og hvordan jeg rent taktisk skulle forholde mig den næste dag. Men det var alligevel ved at slå klik for mig der i celle 2, da jeg kom til det resultat, at der ikke var stor sandsynlighed for at komme hjem til Erna og vores Kirsten på 5 måneder sådan lige med det samme. Og man kunne jo ikke komme i kontakt med dem. Jeg græd — selvfølgelig for mig selv — der i celle 2.

Hele den næste dag gik med forhør. Sådan frem og tilbage. Jeg kunne jo ikke komme uden om det hele, og det med kun at sige sandheden var ikke rigtig sagen. Der var dog et problem, for Ejner Rossen, der var læge i Kolding, var blevet taget samtidig med mig, og vi kendte hinanden

vældig godt. Og det vidste tyskerne også. Men hvor stammede vort bekendtskab fra? Vi havde ikke aftalt noget om det, men vi må have koncentreret os, så det knagede højt. Da vi senere fik lejlighed til det, konstaterede vi, at vi begge havde snakket om vore folkelige kulturelle interesser, mødearrangementer, specielt ude hos pastor Kofoed i Alminde. Det var ikke usandheder, men det var ikke alle sandheder.

Om aftenen blev vi i samme bil transporteret fra Staldgården — vi vidste ikke, hvor vi skulle hen, så Rossen spurgte, om jeg troede, vi skulle ud og skydes. Jeg fik ikke svaret, for Rossen fik et drag over nakken, hvor han i forvejen havde en byld under udvikling, og vi fik altså eftertrykkeligt at vide, at vi ikke måtte sige noget. Turen gik ikke længere end til arresten oppe ved Domhuset i Kolding, der var beslaglagt af tyskerne.

Hjemme havde der været husundersøgelse. Den gav ikke rigtig noget resultat. Tyskeren, der var professionel kriminalpolitimand, forsøgte ikke på at pumpe Erna, men han udtrykte forbavselse over, at en mand med sådan et nyt og pænt hjem kunne rage sig ind i sådan noget. Stikkeren, der var med, rodede gevaldig i det hele, men man fandt vist ikke noget kompromitterende. For Jørgen Stampe, vor ven fra Varde, som nu var discipel på Løve-Apoteket i Kolding, havde været på en lille privat husundersøgelse før Gestapo og fjernet noget »materiale« stammende fra en aktion mod politiets tekniske afdeling i forbindelse med, at politiet var sat ud af spillet den 19. september. Dette materiale m.m. havde fundet et værdigt skjulested, når det ikke blev brugt, nemlig oven over vore senge, hvor der var plads i etageadskillelsen, når man fjernede en loftsplade. Jeg tror ikke, at Gestapo ville have fundet skjulestedet, men materialet var i høj grad brugbart, og Jørgen Stampe sørgede for, at det stadig blev brugt. Stampe boede hos lærer Alminde på Dyrehavevej i Kolding, som var hans familie.

Vi er ikke alene

Skråt over for lærer Alminde boede til den ene side Anker Sølling, og skråt over for til den anden side boede Herdis Pade, som var enke efter en præst, men nu havde en stilling som »tællerske« i Nationalbanken i Kolding.

Alminde havde flere end Stampe boende.

Jeg fik en dag besøg af Sven Hoffmann, som kom sammen med en mand, der talte et sprog, som for mig lignede norsk. Selvfølgelig blev

han ikke præsenteret med sit rigtige navn, men han hed altså Per Jebsen og var fra Bergen. Men det var dog først efter krigen, at hans fulde identitet blev åbenbart for mig. Men jeg blev altså derhjemme i Skovbogade indformeret om, at han var S.O.E.-mand, forbindelsesofficer til modstandsbevægelsen og altså kommet ned fra himlen til os i området. Norske Pers »mor« var fru Alminde. Det blev jeg klar over, da Jørgen Stampe en dag spurgte mig, om jeg kendte noget til en nordmand, som boede hos Almindes. Han var nu ikke så meget hjemme, sagde Stampe. Jeg var så klar over, hvor Norske Per boede, og Stampe følte sig bestyrket i, at »we are not alone«. Nu var det altså Norske Per, der var tale om her, vi havde også en anden Per på besøg i Kolding. Han kom i samme kvarter — temmelig meget på besøg hos Anker Sølling, og så havde han en god ven, Hugo, som logerede hos Herdis Pade. Det var nogle udmærkede præstefolk.

Hugo og Per var sabotageledere.

Da Hugo fik overdraget Kolding som sit specielle distrikt, var der selvfølgelig nogen, som udnævnte ham til leder. Og det var kommunisterne. Han tilhørte altså den gren i modstandsarbejdet. Hans kollega og medhjælp i det sydjyske — vi kalder det Region III — var Per, der ligesom Hugo var fra Vejle og hed noget helt andet. Han hørte også til dem, der var »lønnet« af kommunisterne, ja ikke fordi de fik ret meget, men som bankmand måtte jeg selvfølgelig kende deres økonomiske forhold. Og de 75 kr. om måneden kunne de selvfølgelig ikke leve af. Så det var en meget symbolsk betaling, de fik deres logier for. Hugo og Per var et par flotte fyre; de var pænt klædt, når de viste sig på gaden i Kolding. Hugo var iøvrigt skrædder og de lignede nærmest et par elegante swingpjatter, når de bevægede sig fra det ene sted til det andet. De lignede ikke sabotører, og det skal sabotører heller ikke. Hugo underviste, da han kom til Kolding. Sådan gruppevis, i brug af skydevåben, sprængblyanter og P.E.2...

Stampe og jeg kom også på et hold. Gruppen er i visse beretninger kaldt »apotekergruppen«, og det var faktisk et godt navn. De var nemlig tre disciple fra hvert sit apotek. Stampe fra Løve-Apoteket, Christian Schmidt fra Svane-Apoteket og Lauge fra Sønderbros Apotek. Det var altså helt unge mennesker. Første gang vi mødtes med Hugo var en aften på SvaneApotektet, og Hugo have en »Stengun« maskinpistol med. Den blev behandlet med ærbødighed og respekt.

Vi, disse apotekere + nogle stykker mere var organisationsmæssigt, eller hvad man skal kalde det, tilknyttet Dansk Samling. For at sige det rent ud, så var det kommunisterne og Dansk Samling grupperne, som udgjorde organisationen, da den ikke var så stor. Selvfølgelig var der masser af mennesker fra »partierne«, som deltog i modstandarbejdet mere eller mindre organiseret.

Men så kom »Ringen« til og gjorde i 1944 et mægtigt fremstød og blev en kraftig faktor i Regionernes sammensætning og arbejde.

Det er nok en kendsgerning — som også er historisk belyst, at de, der gjorde det grove arbejde i sabotagegrupperne, ikke var så mange i antal. Arbejdet krævede jo både mod og evner for sådant job. Jeg havde nok ikke så meget af nogen af delene, og det vidste kammeraterne godt. Så de sørgede for, at jeg ikke fik ret mange lejligheder til eventuelt senere i livet at kunne prale med, at jeg havde været en hård partisan!

Men der var nok en tillid til, at jeg kunne holde mund, og også en sikkerhed for, at jeg ikke formidlede ting og budskaber forkert.

Vi havde selvfølgelig et fælles mål, nemlig at vinde krigen. Hvilket politisk parti vi kunne tænke os at stemme på og vort syn på verdenssituationen var sådan set underordnet, for »vi havde fået noget i øjet«, og det var tyskerne, som havde berøvet os vor frihed, og før den var genvunden, kunne vi ikke tillade os den luksus at have nogen mening om, hvordan verden ellers burde indrettes.

Opmarch

Jo, vi var både provinsielle og amatører, der gjorde oprør. Derudover har baggrunden nok været forskellig. Min baggrund var Varde — ligesom Jørgen Østergaard, som fik sin våde grav i Øresund den nat i marts 1944. Vore forældre hørte til Indre Mission — blandt andet. For sådan er det jo i en lille by i almindelighed og i Varde i særdeleshed: Alle trosretninger, foreninger, klubber og organisationer er repræsenteret, og man kommer egentlig godt ud af det med hverandre. Kulturen trives godt, og det er alt sammen vores. Jeg synes ikke, at janteloven gjaldt så meget i Varde, for hvis man ikke er noget, så er det ens egen fejl, for man har alle muligheder for at være noget inden for det, man er. Der er jo ikke så mange hvert sted, så man bliver nødt til at regne hinanden. Selvom selvfølgelig ikke alle er go'e venner. Det var lige en bemærkning om Varde, lidt velvillig farvet af, at der er man født, og der har man lært.

Som stor dreng fik jeg en god ven i Christian Schmidt, som kom til Varde fra Tønder som amtsstueassistent. Han var F.D.F.er, og han var meget andet: Det Unge Grænseværn, Det Frie Nord, så behøver jeg ikke at nævne resten. Carsten Clausen og jeg kom meget sammen med Christian Schmidt i årene 1936/42, og selvfølgelig prægede vi hverandre. Vi fik nær kontakt til Tønder — nej de lavede ikke festival på samme måde dengang — og vi blev meget interesseret i udviklingen på den anden side af grænsen. Da vi i 1936 i radioen hørte: »Die deutsche Luftschiffe Hindenburg und Graff Zeppelin werden nun an die Reichstadt Berlin ankommen« med efterfølgende beskrivelse af disse tekniske vidundere, var vi selvfølgelig begejstrede — det var dengang, der var Olympiade i Berlin, hvor Danmark klarede sig så godt, og hvor Hitler gled i baggrunden. — Olé, Olé, Olé! Vi kunne godt lide de tyske vandresange, og Christian Schmidt og hans Tønder-venner sang dem meget. Men Hitler Jugend, som vi oplevede i Flensborg og mødte i Danmark på deres vej til Knivsbjerg, dem kunne vi ikke lide, alene af den grund, at de virkede aggressive på os. Drengens skønne sang, der ændres til et udtryk for had. Altså nazismen og facismen var »ideologier«, som vi absolut tog afstand fra, og vi følte os ikke mindre berettigede til anskuelser af verdenssituationen, fordi vi var fra en lille by, der hed Varde. Men vi rejste dog ikke til Spanien — dengang!

Jeg blev derimod dansk soldat i efteråret 1939, indkaldt til Kystdefensionen, altså bolværksmatros med vand i knæene og bølger i håret. Det blev isvinter fra januar 1940, og vi, der lå på Middelgrundsfortet, var ikke i land i to måneder; sidst i marts kunne vi gå ind til København over isen. Og så kom 9. april. Der havde jo længe været optakt til, at noget ville ske, men det var nok ikke »officielt« sivet ind. Vi skulle have indkaldelse til Kystdefensionen den 9. april, så den 8. april tog jeg ind på K.F.U.M.s soldaterhjem i Gothersgade og spurgte, om der var noget, jeg kunne hjælpe med. Og det var der, for de nye basser, der skulle ind den næste morgen, kom nok for en dels vedkommende med toget, og de trængte måske til et sted at sove. Det kunne de få på soldaterhjemmet. Inde på Hovedbanegården samlede vi så nogle sammen og tog dem med til Gothersgade. men der var en underlig stemning den aften på Hovedbanegården. En togmand sagde til mig, at nu skulle jeg snart i krig, og tyskerne var ved at gå over grænsen. I Gothersgade var stemningen også underlig, jeg snakkede med Ove Madsen, en af Vardeborg-drengene,

der var garder, men kl. ca. 11.00 kom der besked om, at alle gardere skulle komme hjem, altså over til Rosenborg. Jeg gik med derover og blev klar over, at der var tale om en slags mobilisering. Så måtte jeg også se at komme hjem. »Hjem« var for mig Lynetten, og jeg cyklede derud, altså via Amager. Kl. ca. 01.30 var jeg på Lynetten, der var ikke mange på kasernen — ej heller ude på forterne, for af en eller anden mærkelig grund havde *både* Kongens og Dronningens kvarter fået landlov. Vi — altså de basser, der var på Lynetten — lå i vore hængekøjer og ventede. Tyskerne gik igennem ved Middelgrundsfortet i den meget tidlige morgen, og »Kraft durch Freude« - skibet lagde til ved Langelinie. Jo, vi sad på første parket, da forestillingen på vor hjemlige scene begyndte. Men der sad vi nu ikke hele tiden, vi kom også til at spille med, no'en af os.

Jeg samlede sådan et grønt stykke billigt papir op på kajen — smidt ned i mange eksemplarer fra de tyske flyvemaskiner: OPROP!

Til Danmarks Soldater og Danmarks Folk!

— — — For landets Sikkerhed mot engelske Overgrep sørger fra nu af den tyske Hær og Flaate.

Den Tyske Kommandør
Kaupisch.

Hele besætningen på Lynetten havde efterhånden indfundet sig, og den vagthavende officer bad mig om at læse højt den meddelelse, som jeg havde samlet op. Det var en mærkelig fornemmelse at stå der og »deklarere« besættelsen af Danmark på et mærkeligt dansk/norsk/tysk sprog.

Vi stod så der på kajgaden og ventede på, at der var nogen, der skulle sige noget — højt altså. Om våben og sådan noget. Det var der ikke, før den vagthavende officer kom med de forløsende ord: »Lad det gå sin gang, kasernemester!« Og det gjorde man så.

De første par dage fik vi ikke lov til at forlade Lynetten. Mit »frigænger«-job var at være bogholder for overintendanten. Denne bogholder havde altid nr. 221, der var sådan et »overbassenummer«. Man havde visse privillegier, for eksempel det, at man godt måtte opholde sig på kontoret om aftenen. Sådant privillegium regnede jeg også med gjaldt i krigstid, så den 10. april om aftenen sad jeg på kontoret i administrationsbygningen og kiggede og tænkte lidt over sagerne. Ved midnatstid ville jeg gå over på kasernen og passerede kommandørkaptajn Foss' kontor. Han sad derinde, og da han så, at der var en, der listede forbi ude på gangen, gjorde han et mindre anskrig og befalede mig indefor.

Han bad mig sætte mig ned. Efterhånden flyttede jeg mig længere ind på sædet. Først et mindre forhør om, hvor jeg var den 8. april om aftenen. Jeg svarede pænt og rigtigt, at jeg det meste af tiden havde været på K.F.U.M.s soldaterhjem i Gothersgade. Om jeg havde observeret noget varsel om den situation, vi var i idag? Ja, det havde jeg altså — for sådan og sådan med hensyn til Hovedbanegården og Rosenborg. Hvorfor jeg ikke havde ringet ud på »Lynetten«?

Og så slog det klik for mig. Jeg spurgte simpelthen, hvordan kommandørkaptajnen eller hvem ansvarlig, jeg nu kunne få fat på i telenen, ville have taget det, hvis 221 havde ringet og meldt, at tyskerne var på vej ind i Danmark. Jeg havde selvfølgelig fået at vide, at det skulle gå kommandovejen, hvis jeg havde noget at berette, og desuden følte jeg selv, at det var utænkeligt, hvis jeg havde fået noget at vide, som »de ansvarlige« ikke vidste i forvejen.

Forhøret var forbi, men så begyndte Foss at fortælle. Han gjorde det, fordi han havde det skidt. Og det gik fuldstændig op for mig, hvorfor han havde det skidt. Han følte faktisk, at det hele var spildt, sagde han. Men så rettede han sig op og slog i bordet og sagde, at det var også fordi ..., og så kom bebrejdelserne — mod den førte politik og mod visse ting i forsvaret.

Det blev meget sent den nat. Det var en tilfældighed, at det netop blev mig — i matrosbusseronne, der sad over for ham og oplevede, at han rettede sig op. Jeg rettede mig faktisk også op, hvilket man vel altid gør, når man mener, at man har forstået noget. Jeg forstod natten mellem den 10. og 11. april 1940, at dette her bliver ikke let. For nogen af os!

Selvfølgelig startede krigen ikke den 9. april 1940. Den startede vel allerede, da Hitler begyndte at tage magten i Tyskland. I 1938 var det lige ved at gå galt med et udbrud. Feberen steg.

Vi nåede frem til september 1939, og det var gået vældig godt herhjemme, dejlig sommer og god høst, fuld beskæftigelse. Så kom de 4 dage i september, hvor krigen brød ud. Først med Hitlers åbne krig mod Polen, der blev indledt fredag den 1. september. Den var jo ikke verdenskrig, heller ikke om lørdagen, selvom det rumlede slemt. Om søndagen var jeg med K.F.U.M. og K. på udflugt, og vi unge møer og karle, hvoraf mange havde veloverstået høsten, nød det gode vejr og frokosten i Silkeborg. Og så kom det over radioen, at England og Frankrig havde afbrudt forbindelsen med Tyskland: Den anden verdenskrig var brudt

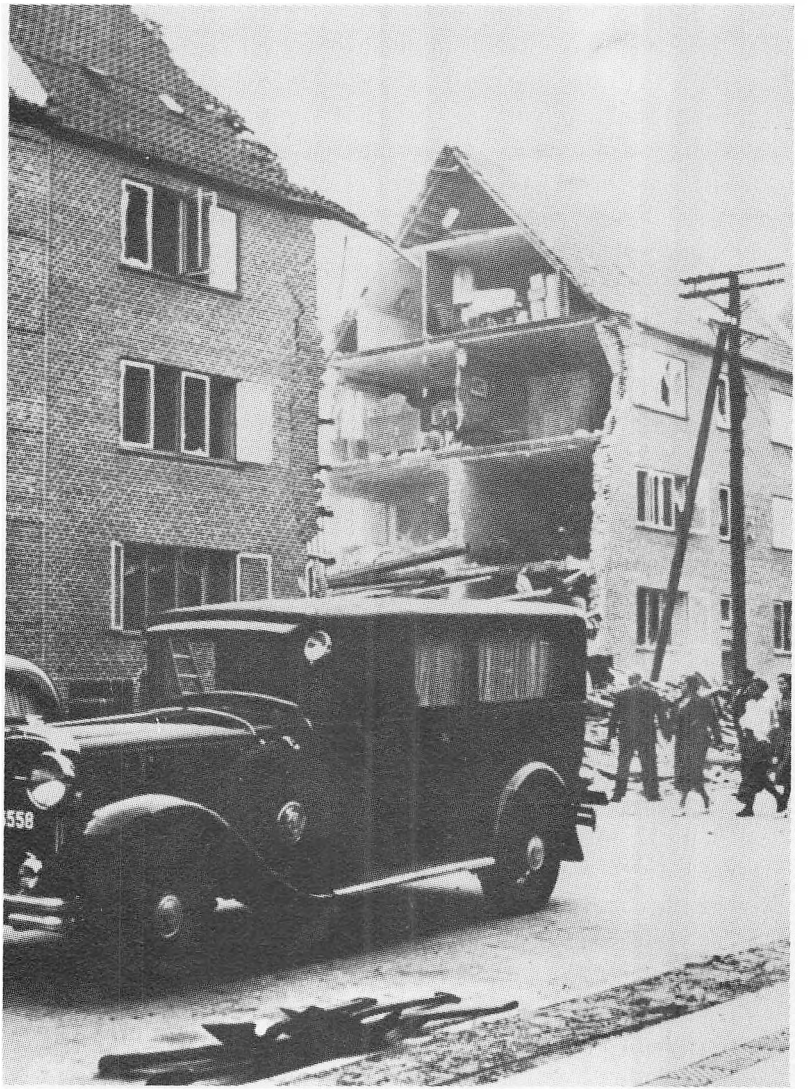

Den bomberamte ejendom på Frodesgade i Esbjerg.

ud! Alligevel var det »langt over lande« — indtil mandag aften. Da var der pludselig en flyvemaskine, der smed 5 bomber over Esbjerg. En af dem ramte et hus i Frodesgade, en røg i havnen, og de øvrige faldt på steder, hvor de ikke anrettede synderlig skade. Men den i Frodesgade

dræbte en kvinde, og syv personer blev lettere såret. Vi troede faktisk, at nu var vor landsdel også med. Det var således mandag aften, at vi stod i Storegade i Varde og så Esbjerg biler, som i tæt strøm kørte nord på; vi talte om evakuering. Det var nu ikke en tysk maskine, der smed bomberne over Esbjerg, englænderne måtte tilstå, at de savnede en maskine. Man var jo ikke så drevne til den slags sådan i begyndelsen.

Vi var hurtigt med her i Sydvestjylland, og Esbjerg blev tyngdepunktet i det tyske Vestkystforsvar 1940-1945!

Modstandsbevægelsen

I indledningen til min fortælling talte jeg om — ja næsten med Jørgen Østergaard dernede i mindelunden i Varde. Der står jo også andre stene. Yderst på fløjene har vi Mogens Friis og Peter Pedersen. Mogens Friis var fra 1926 og døde den 3. maj 1945 — 19 år og dagen før befrielsen — det skete i København — han blev dræbt på jobbet, der var en anden, der skød først. Det er en høj pris at skulle sige farvel, når man kun er 19 år.

Generalmarshal Rommel under besigtelse af de vestjyske forsvarsværker, som han ikke var særlig tilfreds med. I baggrunden Vejers Strandhotel.
(Foto stjålet af fotograf Vagn Madsen, Varde).

Mogens Friis og Peter Pedersen var kommunister. Peter Pedersen arbejdede på Varde Stålværk, han var med i de første store aktioner i Varde og også i den mod Callesens Maskinfabrik i Åbenrå.

Kommunisterne havde det på en måde let — efter 22. juni 1941. Inden den tid var de partimæssigt så meget imod tyskerne som de fleste andre i Danmark. Vi skulle jo i hvert fald allesammen tage stilling til, om vi ville være illegale eller ej, i hvert fald hvis vi følte os tilknyttet samarbejdspartierne. Men da så tyskerne angreb Sovjetunionen, var der ingen, der spurgte kommunisterne, om de ville være illegale eller ej. De var simpelthen illegale. De skulle kun tage stilling til, om de fortsat var kommunister, og de, der var noget ved, var selvfølgelig fortsat kommunister. Altså illegale. Lederne måtte enten erklære sig passive eller også lade sig internere i Horserød. Hvis altså ikke de blev arresterede. Den 22. september 1941 kom som et chok for kommunisterne.

Jeg omtalte Ib Nørlund, som jeg traf i fængslet i Kolding. Han virkede fra februar 1943 her i Sydjylland. For det første var han en slags medhjælp for Holger Vivike, der allerede fra august 1941 havde til opgave at holde sammen på de kommunistiske lokalorganisationer. Vivike dækkede Syd- og Sønderjylland samt Fyn. Der var iøvrigt i modstandsbevægelsen stærke bånd over Lillebælt (til Odense) — måske af den grund. Men Ib Nørlund havde også en anden opgave. Hans skulle virke som FRIT DANMARKs rejsesekretær i området. Fra foråret 1944 afløste han iøvrigt Vivike som partiets topmand i Sydjylland og på Fyn. Det var ikke fordi, man havde så mange kommunister »registreret« i Sydjylland, men Esbjerg/Varde var nok det kraftigste område, det er i hvert fald givet, at Esbjerg var kommunisternes centrum for den illegale aktivitet i Sydjylland.

Med hensynet til FRIT DANMARK, så var denne organisation nok tænkt som en »folkefront«, men det blev i første omgang til et illegalt tidsskrift. Der blev i efteråret 1941 ført forhandlinger mellem kommunister og konservative om Frit Danmark. Men det blev kommunisterne, der fik bladet op at stå, og det var kommunisterne, der dannede Frit Danmark-grupperne og vedligeholdt dem. Men altså: Christmas Møller var med, og der var åbent til højre!

Frit Danmark havde succes i Esbjerg. Der blev der skabt et »bredt« grundlag for Frit Danmark-grupper. Der var konservativ, socialde-

mokratisk og venstre indflydelse — vægtig indflydelse. I foråret 1943 kom yderligere landsretssagfører H. H. Rambusch med i gruppen. Han var radikal og blev senere som sådan medlem af Esbjerg byråd. Det var stadig kommunisterne, der havde forbindelsen opad (S.O.E. bl.a.), det var stadig kommunisterne som trykkede bladet, hvilket i hvertfald ikke alle i gruppen var klar over.

Rambusch var i høj grad kontaktskabende for Frit Danmark i Esbjerg, både til byen og ud i landsdelen. I marts 1943 henvende han sig til politfuldmægtig Henning Schlanbusch i Varde og bad ham være behjælpelig med at danne en Frit Danmark gruppe i Varde. og så sagde Schlanbusch, at de måtte heller snakke med Knud Nordentoft, der var læge i Varde. Det gjorde de så, og han ville godt ... Slet så »firkantet« skete tingene altså ikke, men min fortælling skal jo indgå i en større helhed, hvis jeg altså finder en sådan.

Hernede i Mindelunden i Varde står der på Knud Nordentofts sten, at han var født den 1.11. 1896 og død den 1.12. 1944. Han døde i koncentrationslejren...

Henning Schlanbusch og Knud Nordentoft fik ikke gjort så meget ved Frit Danmarks blad-opgaver, men forbindelsen med Frit Danmarks Esbjerg gruppe udbyggedes. Sagen var nemlig den, at Varde folkene fik en hel del andet end de illegale blade at tænke på.

Jeg har ikke sagt så forfærdelig meget om DANSK SAMLING. Det var ellers den organisation, jeg tilhørte. Jeg vil selvfølgelig gerne fortælle en hel masse om grundlaget for Dansk Samling, om dens start, dens førkrigsår, dens »tredie standpunkt«, dens krigsår og hvorfor det gik, som det gjorde med partiet. Det ville være det samme som at skulle starte et nyt parti, og det magter jeg selvfølgelig ikke, og det kan i hvert fald ikke lade sig gøre uden de udmærkede mennesker, som var med i Dansk Samling dengang, men de er jo enten døde — eller overgået til andre partier...

Men der var slagkraft i Dansk Samlings illegale organisation. Det var en kolossal støtte for organisationen, at den fik det intime samarbejde med S.O.E. (Special Operations Executive).

En af S.O.E.s faldskærmsfolk, Ole Geisler, var kaptajn i S.O.E., og han var med på et lille forløberhold, der i januar 1943 blev nedkastet ved Furesøen. Han blev placeret i Jylland, og han havde modstands-bossen

I Ryparken ved Ryvangen på Østerbro i København henrettede tyskerne et større antal patrioter.

Flemming Juncker (Dansk Samling) at støtte sig til. Ole Geisler havde til opgave at danne grupper, finde nedkastningspladser og lave sabotage. Han fik følgeskab af Jørgen Diemer fra Dansk Samling, som af Arne Sørensen fik orlov som rejsesekretær. Jørgen Diemer skulle nemlig aflaste Flemming Juncker. Betingelserne for at kunne lave sabotage var

jo, at man havde udrustning, og der skulle også skaffes nedkastningspladser og videre udbygning af forsyningskilder til grupperne. Jørgen Diemer havde kontakt til Henning Schlanbusch i Varde.

Politikontoret i Varde var en »rede«; det er ganske tydeligt, at Schlanbusch og Poul Gerner Mikkelsen arbejdede godt sammen med deres mester, Jørgen Bech Simony, men der var forskellige indfaldsvinkler til de tre personer, selvom S.O.E. stod bag forbindelserne. Ole Geisler gav i hvert fald løjtnant i S.O.E. Ejnar Balling, som var nedkastet den 12. marts 1943 ved Hornum sø i Himmerland, og som skulle »stationeres« i Esbjerg, besked om at rejse til politimester Simony i Varde. Der blev han fint modtaget og boede i 14 dage, alt imens hans indgang til Esbjerg blev forberedt. Det var nok noget problematisk med Ballings ophold i Esbjerg, han konstaterede jo, at sabotage aktiviteterne var kommunistiske. Det var ikke fordi, han havde noget imod det, men man troede vist ikke, at det var tilfældet. Balling leverede dog engelsk sprængstof til dem, og han underviste dem. Det var alligevel ikke så godt med Balling i Esbjerg, han blev »afskediget« i august 1943, og så kom der en anden faldskærmsmand til Esbjerg. Han hed Aage Møller Christensen, og han fik kontakterne til Hans Peder Poulsen fra kommunisternes sabotagegruppe, til Frit Danmark gruppen og til nogle Dansk Samling folk. Imidlertid kom Møller Christensen kun til at virke som sprængstofleverandør til sabotagegruppen, for Hans Peder Poulsen var igang med en fantastisk offensiv. Men der skete så det, at Poulsen — vistnok af sin egen ledelse — fik besked om at flytte fra Esbjerg. Han rejste så sent som den 24. august 1943. Når jeg siger sent, så er det, fordi 29. august 1943 danner et skel, for fra denne dato overtager tyskerne efterforskningsarbejdet i de for dem illegale sager. 14 medlemmer af Poulsens sabotagegruppe blev arresteret omkring 1. september, og lidt senere gik det ud over bladarbejdets folk. En reorganisering af det kommunistiske apparat fulgte, men den 17. november 1943 blev 6 mand arresteret, og så var det nødvendigt med en radikal udskiftning i Esbjerg. Holger Vivike indsatte Christian Storm fra Odense, og så rejste han fra Esbjerg, han var i Sverige til jul.

Det var en hård omgang for modstandsbevægelsen i Esbjerg.

Derimod rullede man på det tidspunkt ikke så meget op i Varde. Den kommunistiske sabotagegruppe holdtes intakt, og de sidste aktioner var mod Varde Nørre Nebel Banens remise og værkstedsbygning og

sprængning af en tysk lastbil den 29. august 1943. Den gruppe kom faldskærmsmanden Aage Møller Christensen tilgode i efteråret. Han kom den 30. september 1943 til Varde. Møller Christensen var ikke ret gammel, 22 år, og det var en slem opgave, han var kommet på. Det var den del af Region III, som lå nord for Kongeåen, han skulle tage sig af, han skulle både være indpisker og afgøre, hvor der skulle saboteres. Han var tilsynsførende med grupperne. Men det meste glippede, og i begyndelsen af december var der faktisk ikke rigtig nogle sabotagegrupper tilbage i hans område. Kun i Varde var gruppen der. Den kommunistiske. Den havde et godt renome — selvfølgelig på de rigtige steder! Man snakkede i sabotagekredse somme tider om, at man »kunne måske få assistance fra Varde«, når der skulle iværksætte aktioner. Omvendt var der også planer om store opgaver i Varde, nogle hvor man skulle have hjælp udefra. Varde Stålværk var faktisk en vigtig industri også for tyskerne — vel nok den vigtigste i Sydjylland. Det var nok alligevel svært — af forskellige grunde — at opnå tilladelse fra Jyllandsledelsen til en aktion mod Varde Stålværk?

Møller Christensen havde Dansk Samling-kontakt gennem Jørgen Diemer til Henning Schlanbusch, som igen havde kontakt med Vardes kommunistiske sabotagegruppe, og Schlanbusch kunne også mønstre en fuld færdig modtagergruppe med bl.a. Knud Nordentoft. Med hensyn til modtagergruppens arbejde, så var det på det tidspunkt således, at det eneste sted i Jylland, hvor der var en modtagergruppe, var i Hvidsten. Man kunne heller ikke så godt smide ned i Sydjylland på grund af det tyske luftforsvar. Men den 12. oktober 1943 tog Vardes modtagergruppe til Ansager, til Skjoldborghøj, hvor gruppen modtog 4½ tons våben og sprængstof. Så man manglede ikke våben i Varde, selvom ca. halvdelen blev transporteret til andre egne.

Aktionen mod Varde Stålværk fandt sted den 12. december 1943 ved 5 tiden om morgenen. Ovne, fordelingstavle til elektroværket og kompressoranlæggene blev sprængt. Stålværket måtte ligge stille i længere tid. Sabotagemæssigt var denne aktion en succes.

Men det næste store, Varde blev rodet ind i, blev en fiasko, tragisk.

Lige efter Varde Stålværk aktionen kom Møller Christensen til at stå fuldstændig alene, d.v.s. uden forbindelse opad, idet meget af Århusarbejdet blev rullet op, og Ole Geisler forlod Jylland. Under sådanne omstændigheder er det farligt at være aktiv. Men man betrådte den farlige vej.

Forhistorien til tragedien var den, at overretssagfører Boeck i Åbenrå mente, at et godt mål for en sabotageaktion ville være Callesens Maskinfabrik. Han havde også haft kontakt med Hans Peder Poulsen fra Esbjerg om spørgsmålet, men nu var han jo ude af billedet. Så havde han også snakket med Kate Fleron om sagen, hun havde nemlig fået ham med på Frit Danmark blad-distributionen. Nu er den så ved at være der: Boeck får kontakt med Frit Danmark gruppen i Esbjerg og dermed »løsgængeren«, faldskærmsmanden Møller Christensen, og man bliver enige om: De er så go'e, dem derude i Varde. Og det mente man virkelig. I julen 1943 traf maskinarbejder Viggo Hansen fra Varde aftale med Boeck, som skulle skaffe 4 mand (lokalkendte) fra Åbenrå. Og fra Varde blev der truffet aftale med Holger Danske i København om deltagelse i aktionen. Og så var der Vardes sabotagegruppe.

Jeg kan ikke i enkeltheder fortælle, hvad der skete. Men lørdag aften den 5. februar 1944 som planlagt gik man igang, først var det maskinfabriken Hamag. Det gik fint, ventilfabriken blev ødelagt, bygninger, maskiner og det hele. Men på Åbenrå Motorfabrik gik det galt. Politiet var blevet alarmeret af sabotagevagterne — der altså ikke blev overrasket. Ganske vist var politiet forstående og lod sig afvæbne, men forsinkelserne bevirkede kaos, og sprængladningerne ville ikke detonere. Så det blev altså ikke til noget om lørdagen for de ca. 20 sabotører. Søndag morgen besluttede Holger Danske folkene at gennemføre aktionen søndag aften. Der skulle imidlertid bruges mere sprængstof, og det sendte man bud efter i Fredericia. Manden med sprængstoffet blev på tilbagevejen anholdt af det lokale S. D. Aussenstelle, men han slap væk. Kort tid efter blev automobilhandler Kochs hus i Styrtom, hvor sabotørerne opholdt sig, omringet af tyskerne, det kom til ildkamp, en af sabotørerne blev dræbt og flere såret. Og i de kommende dage fulgte arrestationerne. I Varde blev den kommunistiske sabotagegruppe samt Jørgen Simony, Knud Nordentoft, Poul Gerner Mikkelsen og Henning Schlanbusch taget.

Peter Pedersen, Simony og Nordentoft vendte ikke tilbage. I bidrog med jer selv og resten af jeres liv.

I Kolding arresthus

Nu er jeg tilbage i fængslet i Kolding i januar 1945. Jeg slap tråden under køreturen til Kolding Arresthus sammen med Ejner Rossen. Der skiltes så vore veje, for vi kunne jo ikke som implicerede i samme sag

»sidde« sammen. Jeg blev lukket ind i celle 10 — var det vist. Der var tre mand i forvejen. Den ene kiggede særlig på mig og jeg på ham. Han spurgte, hvad jeg ville her for. Det ville jeg heller ikke. Men »værten« var en god E.f.B. fodboldspiller og ditto soldaterkammerat fra Middelgrundsfortet, Poul Rahbek. De øvrige beboere var en asocial fyr — sagde han selv, som var blevet taget for sortbørshandel i Fredericia. Og så var der — ja hvem var han? En pæn mand, som talte godt for sig Han fik sommetider besøg, og så var han væk i flere timer. En dag, da han kom tilbage fra et sådant besøg, stod vi alle fire oppe på køjesengen og kiggede ud af gittervinduet, medens han vinkede farvel til to mænd og en kvinde, der var på vej ud af porten. Det var sådan en dejlig rødhåret pige, som vor cellekammerat resten af dagen »dvælede« meget ved. Efter krigen har mine tanker engang været derhenne, at jeg syntes, at denne besøgsveninde meget lignede Jane Horney — den svenske, I ved nok. Det var det selvfølgelig — nok — ikke. Det kunne godt have været det. Men det kan selvfølgelig være lige meget nu, for der var en del, også piger, som fandt døden, fordi de var kommet på den forkerte side af kridtstregen. Eller fordi der var tvivl — det er sådan krigs betingelser. Vi snakkede altså ikke om vore »sager« i celle 10, vi kendte ikke rigtig hverandre. Det var faktisk en møjkedelig celle, det var Poul Rahbek og jeg enige om. Indimellem måtte vi selvfølgelig hitte på noget afvekslende som f.eks. lege aber, hvad gitrene og de opslåelige jernsenge var velegnede til som sceneudstyr. Eller forstille os, at vi skulle sidde der og glo, til vi blev gamle. Og så legede vi gamle mennesker i en helt ny verden. Sådan gik de første otte dage. Jo, den første dag var jeg også på Staldgården til forhør — men det førte heller ikke rigtig til noget.

Men så skete der alligevel noget. For mig, altså. Jeg fik besøg. Den første var Eskild. Han var i uniform, sådan en slags vagtværnsuniform, og han optrådte med en vis myndighed over for Willy, en tysk feldwebel, fangevogter, som vi iøvrigt anså for at være en rigtig »nazidreng«. Vi stod ude på gangen, og Eskild stillede mig nogle godt indpakkede spørgsmål, og så gik han igen. Jeg har såmænd aldrig rigtig fået at vide, hvordan han lavede det nummer med at komme med Willy op i celle 10. Men der var nu så meget i forbindelse med Eskild, som jeg aldrig rigtig hittede ud af.

Det var sådan i efteråret 1944, at der blev knyttet en utrolig masse forbindelser — og mange, der blev brudt. Der var selvfølgelig et system, en

organisation i modstandsbevægelsen, men Eskild, han var ligesom uden for det hele — for mig altså. Han skaffede ting og sager: Om der f.eks. kunne leveres tegninger over det telefonnet, som stod til tyskernes dispostion i Jylland og til Norge? Han fik de tegninger, d.v.s. han fik dem ikke, for dem afleverede Erna i Barkholts Boghandel, men Eskild fik kvittering for dem — og iøvrigt fik vi senere at vide, at de var go'e. Der var også noget med tegninger over Skrydstrup Flyveplads, der skulle fremskaffes. Det kunne de også, blev det konstateret, men man skulle bruge en legitimation. Vi blev enige om, at en »hilsen« over den engelske radio ville være passende. Og vi bestemte hilsenen: Hilsen til Helle og Jack fra Niels. OK, vi skulle få tegningerne, når hilsenen kom. Den kom bare ikke. Sådan lige med det samme. Men så en morgen stod Eskild ude hos os i Skovbogade og sagde, at den kom idag. Særmeldingen: Hilsen til Helle og Jack fra Niels kom 7 gange i træk. Og materialet blev ekspederet, nej, jeg ved ikke hvorhen. Nu kunne man stille et dumt spørgsmål: Hvem var Helle og Jack. De behøvede jo ikke at være nogen. Det var de nu i det her tilfælde. For jeg »traf« dem en dag på Trocadero i Kolding — sådant et pænt ungt par. Jeg ved godt i dag, hvem de er — og var. De havde vist også noget med den sag at gøre, hvor Eskild og jeg stillede hos borgmester Juhl i Kolding og snakkede med ham om, at Staldgården en nærmere angiven dag ville blive bombet fra luften, og der skulle så tages visse forholdsregler. Det var et sagligt møde, og vi snakkede ikke med andre end Juhl om det. Nu blev angrebet afblæst, det skulle ikke gennemføres. Det havde også været frygteligt. Men om vi havde at gøre med »Ligaen«, de danske efterretningsofficerer, Intelligent Service eller et andet secret foretagende, skal jeg ikke kunne sige.

— Der er mange aktiviteter, mange tråde, løse ender, usikkerheder, chancer og tilfældigheder under en sådan krig. Er der nogen, der virkelig har styr på tingene. Nej, forhåbentlig ikke.

Dagen efter Eskilds besøg kom der en oberfeldwebel ind i cellen. Han skulle snakke med mig og kommanderede mig ud på gangen. Han pressede mig op mod væggen og holdt et kort foran mig. Der stod: »Denne mand er 100%. Skriv ned, hvad du har sagt, og hvad du er spurgt om. Hilsen Lillebror«.

Nu var jeg i den situation, at jeg vidste, hvem Lillebror var, og også hvad han lavede. Lillebror var snedker — ligkister og begravelsesforretning. Henry Larsen var hans navn, og det er det stadigvæk. Nu kunne

jeg fra den anden side konstatere, at forbindelsen virkede. Oberfeldweblen hed Fritz Rühe. Jeg fik senere at vide, at hans kone og børn i Tyskland var dræbt under bombeangreb. Han var altså blevet knyttet nærmere til fangerne, end reglementet tillod. Og han holdt den gående, til krigen var slut, selvom det tyske sikkerhedspoliti måtte være klar over, at der skete noget i det fængsel, som i deres øjne var meget mærkeligt. Fritz blev i Kolding efter krigens afslutning. Det var der iøvrigt flere af fangevogterne, der gjorde, indtil de kunne blive sendt hjem på en værdig måde. Da det hele var slut, havde vi dem ude til kaffe en aften, medens de ventede. Også Willy, ham jeg før kaldte »nazidreng«. Men Frits Rühe blev altså heroppe. Han blev gift med Hans Chr. Gejlagers enke. Gejlager blev dræbt i september 1944 ved Schalburgtagen mod Kolding Folkeblad, hvor han var portner.

Jeg fik papir og blyant af Fritz Rühe, og så gik jeg ind og skrev ned. Jeg sagde til de andre, at nu var Gestapo og jeg begyndt at skrive til hinanden.

Fritz kom så om aftenen, hentede mig ud og fik det skrevne. Jeg fik senere en slags kvittering fra Lillebror. Men så sagde Fritz også, at jeg skulle flyttes den næste dag. Og jeg kom over på den anden side — i celle 11. Den lignede celle 10 med undtagelse af, at der på indersiden af døren under det kighul, der kun kan åbnes udefra, stod skrevet: »Læn Dem ikke ud«. Ja, man skønner jo på de små advarsler. Vi var med mig fem i cellen, og de to måneder, jeg boede der, var i hvert fald ikke kedelige. De var nu heller ikke rare. Vi var alle sammen politiske fanger, og der var ingen udslag af »fængselsfis«, hvis man ved, hvad det er.

Lyset blev slukket kl. 9 om aftenen. men allerede den første aften sagde de andre, at vi skulle snart op igen, for vi fik noget at spise. Lidt over ni blev døren forsigtig lukket op, og der blev sat to store pakker på gulvet. Det var mad. Sådan rigtig god mad. Røget ål med røræg var stærkt repræsenteret i sortimentet, de var fra en kendt forretning i Kolding. Og der var mange andre fine ting, som selvfølgelig ikke var hverdagskost derhjemme. Nu skulle vi selvfølgelig ikke spise det hele, for der skulle også være til næste aften. Fritz havde vist kun vagten hver anden aften. Så dertil, altså næste aften, var der pålæg, brød og smør.

Nu er det jo ikke meningen her at fortabe sit i kulinariske nydelser, men når man nu har fået sådant hunde... undskyld, det mente jeg ikke, men det var jo tysk mad, vi fik, det var meget Sauerkraut og sådant noget, og der var ikke så meget af det andet. Det var jo krig.

Så var der iøvrigt det med posten. Vi kunne skrive hjem og hvem vi ellers skulle skrive til — uden porto på. Hvor mange, der havde disse faciliteter i arresten, ved jeg ikke, men det med skriveriet var nu ikke udbredt, og der var en hel del »formaliteter« at iagttage. Det tyske sikkerhedspoliti måtte i hvert fald ikke kende trafikken. Og det kom det heller ikke til.

Jeg var ikke meget i forhør i perioden 11. januar til 15. februar 1945. Jeg havde lejlighed til ad de underlige veje at følge ret godt med i, hvad der skete udenfor, også hvad angik modstanden, og der var intet, der trampede ind i mine cirkler før den 13. februar 1945. Da blev Hugo og Per arresteret.

De tager for mange

Dem kender vi godt, de to sabotageledere fra Kolding. De sad såmænd en formiddag og drak kaffe på Saxildhus, da Sicherheitspolizei stormede ind. Og Hugo og Per stormede ud — med hænderne for ansigtet — gennem den store rude i hjørnet. Der indledtes en stor jagt på dem, og de blev fanget. Det var en vældig fangst, tyskerne gjorde, de var måske også lidt længe om den. Om aftenen kom jeg i en eller anden anledning, dog ikke alene, gående ned ad trappen ude i fængslet, da de kom med Hugo og Per — i håndjern. Der var selvfølgelig ikke tale om gensynsglæde — eller det modsatte. Da jeg var tilbage i cellen, var jeg ikke helt mig selv, og det var de andre i cellen også klar over. Lidt senere kom stikker Birkedal ind i cellen, han havde sin fidele mine på og spurgte mig: »Har De set Hugo og Per heroppe?« Øh—— »hvem er Hugo og Per?« var mit lidt tøvende svar. Og så knaldede Birkedal døren i. Hvad blev han gal over? De andre i cellen forstod ikke, hvad der var sket, undtagen R. P. Kristensen, kriminalassistent fra Esbjerg. Han sagde: »Der var du lige ved at sig ja eller nej«.

Hugo, hvis navn var Holger Jensen, af Vejle, kunne jeg et par dage efter se fra cellevinduet. Han gik alene i en af stjernegårdene. Han kunne også se mig og holdt fingeren for munden. Per, hvis navn var Erik Pedersen, også af Vejle, så jeg aldrig mere.

Da Holger Jensen og Erik Pedersen var taget, skulle regionsledelsen have et par erfarne folk til Kolding. Det blev Hans Nielsen og Jens Thue Jensen, som blev kaldt til Kolding, og jeg skal lige fortælle, hvem de to nye var.

Hans Silas Nielsen (1918) var fra Tjæreborg. Han var kolonialmand, aftjente sin værnepligt som marinesoldat på »Nordkaperen« og var fra 1942 elev på Handelshøjskolen i Århus. Han havde været kurer for premierløjtnant B. B. Iversen, som var regionsleder før oberstløjtnant Højland Christensen, til »onkel« i Århus, oberstløjtnant Vagn Bennike. Sidstnævnte skrev til Flemming Juncker i England i brev af 20. december 1944 om Hans Nielsen, at »han er meget arbejdsdygtig, og det er i ikke ringe grad hans skyld, at Sønderjylland så relativ hurtigt er kommet på fode begge de gange, regionen i løbet af sommeren har været brudt sammen«.

Jens Thue Jensen (1922) var fra Bramminge, student fra Ribe Katedralskole, havde 1.del af maskiningeniøreksamen fra Polyteknisk Læreanstalt. Han blev den 29. august 1943 interneret i Ringe, hvor han var polytekniker-soldat.

Hans Nielsen og Jens Thue Jensen arbejdede fra september 1944 »heltids illegale« i Esbjerg. Der var her en tredie mand sammen med dem. Det var Helge Brock Iversen (1924) fra Bramminge. Han var også student fra Ribe Katedralskole og studerede jura ved Århus Universitet. Han blev imidlertid arresteret af tyskerne den 23. december 1944.

De tre var særdeles virksomme i Esbjerg indtil Helges arrestation — i samarbejde med Esbjergs Franz Gertsen og militærlederen Gabriel Jensen.

Nu skulle de to, Hans Nielsen og Jens Thue Jensen altså til Kolding. De kunne iøvrigt ikke så godt arbejde i Esbjerg efter Helges arrestation. Imidlertid nåede de kun lige at komme til Kolding; de blev arresteret den 22. februar 1945. Efterhånden havde de en pæn samling i Kolding Arresthus af »disse uartige drenge, som satte kulør på Danmarks triste skæbne«.

Min ven, disciplen fra Sønderbro Apotek, Christian Schmidt røg også ind omtrent samtidig. Han var blevet såret under en ildkamp og bragt til en tysk lazaret. Derfra stak han af, men på vej med færgen over Storebælt tog de ham og bragte ham til Kolding. Jeg fik i fængslet øjenkontakt med ham under gårdtur. Et lille ryst på hovedet betød, at vi ikke kendte hinanden.

Omkring 1. marts 1945 blev der indsat en ny mand i vores celle. En pæn ung mand, der absolut ikke var pivet. Han kom fra Frøslev, hans sag måtte jo være taget op igen, mente han. Han fortalte om Frøslev som et slaraffenland, hvor de var i stand til at organisere en masse gode

ting, såsom mad... Men da imponerede vi ham alligevel — det med madpakkerne og de røgede ål — efter kl. 9 i nødbelysning. Nej, det havde han ikke ventet. Han kendte selvfølgelig ikke sandheden, om Lillebror, søster Modesta fra Sct. Hedvigs Klinik og Fritz Rühe, men selv i Helga Brock Iversens situation, for ham var det, skønnede man på de små glæder. Vi i celle 11 blev nogle af hans sidste kammerater.

Hvor ville jeg gerne have været hans ven.

Det var ham, som på væggen i celle 2 på Staldgården havde skrevet: »Går vi fremad, dør vi, går vi tilbage, dør vi, lad os så heller gå fremad og dø«.

Nu var jeg ved at blive et forhørsobjekt igen, men det gik sådan nogenlunde. En nat var der en tysk gestapomand, iøvrigt den samme, som den 9. januar var med på husundersøgelse hos Erna. Han var på jagt efter nogle våbenlagre i Kolding, og der var et sted, hvor han absolut vidste, der havde været våben. Jeg kunne godt bekræfte stedet, men det gjorde jeg selvfølgelig ikke. Han påstod imidlertid, at jeg kendte mosterimanden i Låsbygade, som altså var ejer af dette sted, og så sagde jeg selvfølgelig, at det gjorde jeg da rigtignok. Vi snakkede meget om ham, og jeg fremhævede hans gode og interessante sider. Gestapomanden havde selvfølgelig noget på mig, men vi blev enige om, at mosterimanden absolut ikke kunne tænkes at rode sig ind i sådan noget. Han havde nok slet ikke kendskab til det, så det tjente ikke noget formål at få fat i ham. Og hvis våbenlageret var væk, så var mosteriet vel heller ikke så interessant for sikkerhedspolitiet...

Så skete der noget mærkeligt, jeg blev klar over, at tyskeren, som før krigen var sådan almindelig kriminalbetjent, ikke var særlig interesseret i at opklare en hel masse om det, han havde spurgt mig om. Det er ved at være slut for os, sagde han. Han var led ved sit arbejde, han snakkede om det derhjemme og sagde, at han aldrig havde været hård i tjenesten. »Men det var vist nok mig, der skød Schlosser«, sagde han...

Det var et mærkeligt gestapoforhør den nat i en »Sonder-Zelle« i Kolding Arresthus.

Som det var bygget op

Den 7. marts 1945 fik det tyske politi en stor fangst i Kolding. Det var kriminaldommer Emil Strøbech. Jeg var den dag til forhør på Staldgården, og jeg så, at de kom med ham derude på pladsen. Jeg kan ikke be-

skrive, hvad der foregår inde i ens hovede, når man føler, at nu ramler det hele — og det må ikke ramle, for så har vi tabt krigen. Det er nok min skyld det hele. Hvad har de hittet ud af?

Sagen var nemlig den, at fra september 1944 var Anna og Emil Strøbechs hus i Strandhuse anløbssted — ikke sådan for alle og enhver selvfølgelig, og det var ret professionelt organiseret. Jeg troede faktisk, at alt var skudsikkert. Hugo, altså Holger Jensen og jeg kom der sådan en og to ad gangen, blev orienteret og orienterede. Det var altså Dansk Samling/Kommunisterne, »de gamle partier« inden for Modstandsbevægelsen: Nu var det imidlertid således, at der var kommet flere »trosretninger« til, blandt andre var der RINGEN, som efter den 29. august 1944 var begyndt at oprette militærgrupper (ventegrupper). Ringens leder var Frode Jakobsen.

Det var Ringens opfattelse, at med deres organisation kom de førende kredse ind i det væbnede modstandsarbejde, sådan at forstå, at man fik flere læger, lærere, præster, højskolefolk med. Selvom sådanne ikke var så unge og mobile, så kunne de i kraft af deres autoritet rekrutere langt større mængder af unge folk end hidtil havde været tilfældet. Det kunne jo godt antages for et værre snobbesynspunkt, men det gjaldt om at vinde krigen, der skulle være flere »uartige drenge«, og de var altså ikke mere uartige!

Ringen blev stærk i Syd- og Sønderjylland fra sommeren 1944. Oberstløjtnant Højland Christensen var Ringens mand, og han overtog Region III efter B.B. Iversen, som var arresteret, og hvis organisation var trevlet op totalt. Heldigvis var det ikke alle modstandsgrupper og -folk, som følte sig tilknyttet en region, så der var stadigvæk noget, der fungerede.

Højland gik i gang, og det var et trekløver, som startede genopbygningen, nemlig ham selv, Sven Hoffmann og Merrild Jensen. Jeg er dog ikke helt sikker på, at de syntes, at de var et trekløver.

Merrild Jensen havde ikke noget med kaffe at gøre, han var en af de hårde drenge. Han og Ib Nørlund var sådan et slags makkerpar i det kommunistiske modstandsarbejde, jeg kendte ham iøvrigt dengang kun som »Villy«. Han gik med handsker. Det var fordi, han havde nogle gevalidige tatoveringer, der gik helt ud over fingrene. Rigtig sømand. Tyskerne spurgte meget til ham, når man var i forhør. Jeg måtte da kende ham med handskerne? Vi fanger ham, når det bliver sommer.

Højland Christensen holdt iøvrigt til på Kolding Sygehus, og overlæge Erik Ebbehøj, som også var Ringens mand, præsenterede ham for mig som repræsentant i kirurgiske instrumenter Peter Jensen. Og han havde vist et værelse på sygeplejegangen.

I relation til Emil Strøbech skete der en hel masse. Kriminaldommeren fik direkte og indirekte mange kontakter — ikke med dokumenter og andre skriverier selvfølgelig, men trådene blev knyttede. Først i november var vi til et »party« derude i Strandhuse. Der var »inviteret« forskellige. Holger Jensen (Hugo) og jeg havde været med i arrangementet. Der var et par officerer, hvis navne ikke kunne findes i telefonbogen. Så var Hoffmann der — og Højland foruden værten og hans kone, og altså Holger Jensen og jeg. Det, som det blandt andet drejede sig om, var en byleder til Kolding. Der var tænkt på en af officererne, men han »kunne« ikke. Så spurgte vi unge amatører, om det ikke ville være betimeligt at lade Strøbech blive byleder i Kolding. Jeg kan huske situationen: kiggen ned og kiggen op. Derefter sagde Højland, at han heller måtte kigge ud — på dommerkontoret den næste dag. Og Strøbech var byleder — med mere.

Da det gik løs

Det var ikke alene det med sabotagen, det drejede sig om, og så længe organiseringen stod på, måtte der ikke foretages sabotage i Kolding. Men nu var det besluttet efter en fastlagt plan at angribe fødevaretransporterne sydpå. Jeg fik ordren fra Strøbech ved et meget kort møde på fortovet i Bredgade og formidlede den videre.

Og så gik det løs. Der var den omtale Apotekergruppe, der var Glassows, der var Borns, og der var en mere. Det startede med 2 kølevogne på Haderslevvej den 20. december 1944. Det næste objekt var svineslagteriet på havnen. Apotekergruppen gik da ud fra Løve-Apoteket på Axeltorv — hvor Jørgen Stampe var discipel, Hugo og Per var også med, og alting var meget fint tilrettelagt. »Tilfældigvis« var jeg der, da de gjorde klar. Det var autoklaverne, der skulle sprænges, og det skulle ske kl. 19.00. Erna og jeg var til en slags julefrokost et sted på Fynsvej — altså lige ved havnen. Præcis kl. 19.00 kom braget, sådan et flerdimensionalt brag, der ligesom suger i en... Kl. 20 var de fem sabotører samlet ved Dyrehavevej — uden våben og sprængstof, sagde lige Glædelig Jul, og så var det sket. Jeg talte med Christian Schmidt senere på aftenen og spurgte, hvordan det var gået med sabotagevagten? Han var

hunderæd, da han blev holdt op, men så trøstede jeg ham og sagde, at nu skulle han bare lade, som om det var for sjov! Sagde Schmidt. Juledagene holdt alle fri, også tyskerne. Men så gik det løs igen med andre kølevogne, og nytårsnat sprængte de kartoffeltørringsfabriken. Man sagde, at Christian Schmidt var i smoking, da de var derude. Og det blev ved til 7. januar; det var temmelig mange vogne, der røg. Tyskerne viste, at de kunne også, og der blev lavet schalburgtage mod vagtværnets bil og mod et herremagasin. Men det var der jo slet ikke perspektiv i!

Nu den 10. marts 1945 var vi altså ret så mange fra samme cirkel i det tyske sikkerhedspolitis varetægt. Vi sad hårdt, men jeg havde ikke opfattelsen af, at tyskerne havde fundet ud af, at der tale om en organisation. På det tidspunkt vidste de nok ikke, at det var Strøbech, som var Modstandsbevægelsens leder i Kolding, og det med regionsledelse og forbindelserne opad, havde de ikke noget hold i.

De var temmelig hårde i forhøret i dag den 10. marts. Det var Mattjewski, som var forhørsleder over for mig, og et par stikkere sekunderede ham kraftigt. Over middag skulle jeg skydes herude på pladsen, sagde Mattjewski. Det troede jeg nu ikke rigtig på, tid og sted var jo noget upassende. Men jeg kunne ikke komme uden om, at jeg kendte Strøbech, det var nu ganske naturligt, for vi havde jo samme fælles interesser: de her kulturelle studiekredse, som vi dyrkede så meget i mit miljø — og så snakkede jeg. Det samme er jeg sikker på fandt sted, når de forhørte Strøbech. Han havde det store fortrin, at han kunne sætte gestapochefen til vægs, han behøvede ikke engang at lade enfolding over for sin jurist-kollega, gestapochefen Burfeind, som selv tog sig af sin residensbys dommer Strøbech. Jeg er sikker på, at Strøbech anvendte den taktik at føre samtalen over på intellektuelle emner og navne som Nietzsche og Goethe. — Ja, men det må De da vide, Hr. Kriminalrat!

Det var værre med Hugo, altså Holger Jensen, for de var altså blevet klar over, at han hørte med i noget omkring Strøbech. Og så var der det med navnet, hverken dæknavnet Hugo eller det rigtige navn Holger Jensen »kunne« vi jo vide.

Men det hang vist alligevel nogenlunde sammen med de forskellige forklaringer, der blev givet. Fra min side: Na, er det ham, ja, nu er jeg da klar over det — og så køre videre: — sådan er det jo, når man løber til så meget o.s.v. Ikke miste værdigheden!

Over middag sad jeg hos Burfeind. Jeg var ikke glad for situationen,

men opholdet der blev kun kort. For pludselig lød der et ordentlig brag. Et af dem med flere dimensioner. Burfeind sprang op: »Sabotage!« Og så for han ud. Jeg sad alene lidt og tænkte, at det måtte være Glassow eller Born eller...

Jeg kunne ikke vide det, men det var »Bjørn«, Poul Lebech, hvis gruppe sprængte en blokpost på Kolding Banegaard.

Jo, der sker noget, og der er stadig en ny generation.

Og jeg kom tilbage til Kriegswehrmachthaftanstalt, Kolding, som arresthuset hed på det tyske.

Hvem er John?

»Wer ist John?« Jeg blev spurgt om det mange gange i begyndelsen af forhørerne. De vidste, at jeg havde truffet John. Det gik også op for mig, hvorfra de havde oplysningerne. Det havde noget at gøre med, at Ejner Rossen og jeg blev arresteret samtidig. Men jeg var i den lykkelige situation, at jeg ikke burde vide, hvem John var. Desuden er navnet jo ikke enestående. »Er ist ein Mörder«, sagde de. Nej, så kunne det ikke være en af de John'er, jeg havde truffet.

Kendsgerningen var den, at mod efteråret 1944 fik vi besøg af nogle folk fra København. De var ude på en specialopgave. »Vi« må vel have været Apotekergruppen, i hvert fald var det os, som tog os af gæsterne. Der var fire unge mænd. Christian Schmidt sørgede for køretøjet. »Fint udstyr«, sagde han. Søndag formiddag mødtes John og jeg ude på Bramdrupdam Kro. Der var et par stykker mere, og vi kom dertil på cykel. Hvad vi fik på kroen, kan jeg ikke huske, det var i hvert fald ikke kaffe, for det fik man ikke dengang. Men over et eller andet fluidum kortlagde vi nogle kontaktsteder i Sønderjylland og medgav fornødne »hilsener«.

John og jeg cyklede efter mødet sammen indtil Kolding, og vi aftalte kontakt i den kommende uge. Jeg fik også kontakten med John, og vi mødtes i toget, medens det holdt i Kolding. Han var på vej til København. Han fortalte mig, at operationen mislykkedes.

Jeg ved, at John ikke kunne lide det job, han var på. Den sidste hilsen, jeg fik fra John, var medens jeg var i Frøslev. Da blev der sagt, at det var hans sidste hilsen. Ej heller de tre andre murere kender jeg, men Christian Schmidt mente ikke, at de overlevede.

Nu sagde jeg »murere«, men det er først 40 år efter, nemlig her i sommeren 1984, at jeg stødte på den betegnelse. Det var i forbindelse med

en spilleaften. Vi er nogle stykker, sådan i den lidt »ovemodne« alder, som godt kan lide at spille cafemusik — for os selv og hvis der ellers er nogen, som gider høre på det. Vi er desuden meget gode venner, og så hygger vi jo også bagefter. Og Misse Lausen siger til mig: ... det var dengang, vi boede ved rutebilstationen, Lausen og jeg. Ja, og ved du hvad, siger hun, en dag sad der også fire murere i ventesalen, de skulle snakke med os. Og så fik Misse fat i Christian Lausen. Og ved du hvad, de var fra Holger Danske i København, de var kørende i sådan en murerbil. De var ude efter Max Pelwing, men de fik ham ikke, berettede Misse Lausen.

Jeg vidste udmærket besked om familien Lausens arbejde under krigen, foruden deres borgerlige beskæftigelse, såsom musikere, pølsemager, postbud og sygeplejerske m.m. Men det var første gang, jeg var istand til at følge lidt af kortlægningen for John — fra Bramdrupdam. Forbindelsen til Haderselv var jeg klar over, den havde at gøre med tyskernes spørgsmål »Wer ist John?«; der var altså opstået et hul undervejs...

Holst Christensen fra Haderslev var kinografdirektør og »anløbssted« for diverse modstandsfolk. Det gik godt i meget lang tid — han »overlevede« diverse oprulninger — men på et vist tidspunkt måtte tingene vistnok ændres, for hin aften her i 1984 fortalte Misse Lausen mig, at han boede hos dem i Gram, hvor han var indlogeret som »musikprofessor«.

»Sådan havde vi så mange«, sagde hun, »ham Ib Nørlund kom også hos os. Han havde tatoveringer helt ud på hænderne...« Nu måtte jeg for første gang i samtalens løb foretage korrektion. Ib Nørlund har ikke tatoveringer, sagde jeg — i hvert fald ikke nogen, som du har set. Det må have været Merrild Jensen, som du kan huske, jeg kendte ham under navnet Villy dengang, og det var ham, som tyskerne påstod, at de nok skulle få fat på, når det blev sommer, for så så det helt fjollet ud at gå med handsker: »Nå, hed han ikke Ib Nørlund«, sagde Misse — men han var i hvert fald kommunist!

Ja, det var han nok også, bemærkede jeg, men ikke på helt samme plan. Man kunne fristes til at fortælle en hel masse om Villy, eller som han virkelig hed, Merrild Jensen, både under og lige efter krigen, men man må ikke gå for tæt på de personligheder, som øvede en håndgribelig indsats. Så jeg nøjes med om Merrild Jensen at fortælle, at han blev såret under en ildkamp med tyskerne i Esbjerg den 14. februar 1945.

Han forblev fri trods en voldsom jagt på ham, men han var ikke så aktiv i Region IIIs ledelse i krigens sidste fase.

Men John, hvem var John? Han oplevede vist ikke krigens slutning. Han høre til Holger Danske folkene.

Varderne

Varderne, nej det er ikke dem fra Varde — og dog — det hold fra Varde, som blev taget i forbindelse med sabotagen i Åbenrå i februar 1944 var også Varder — de ragede op som kaldemærker — på et tidspunkt, hvor vi havde brug for Varder.

Emil Strøbech, dommeren, som var byleder i Kolding, sad på Staldgården i 10 dage, inden han den 17. marts 1945 blev ført til Kolding Arresthus — deroppe ved hans eget domhus.

Strøbech har skriftlig berettet om Nis Petersens »Sandalmagernes Gade«, som var kommet i hans besiddelse og blev brugt til højtlæsning i en enmands celle, hvori sad fire, og jeg vil gerne gengive deres samtale med bogen.

Den urokkelige Churchill sagde i sin tale i Underhuset den 22. juni 1941 i anledning af tyskernes overfald på Sovjetunionen, at »der er tider, hvor alle beder«. Kunne vi bede, vi der har fået en kristen opdragelse ligesom de fleste i dette land. Hvad var denne opdragelse værd i denne stund. Hvad vidste vi om det kors, som var et hovedtema i vor bog: »Du ved, at jeg har sagt, at kristne vil nå frem til Gud ad mange veje, men ved Korset vil de alle mødes. Og alle må de falde på deres ansigt for den frivilligt blødende«. Det var en udfordring også til os. Men således svares der i bogen: »Selvfølgelig — enhver af disse ting har betydning: Socrates' bæger med skarntydesaft, Kristi kors og sværdet, der fuldbyrdede dommen over Justin. Altsammen rager det op i Verden som Varder — som kaldemærker. Og vi behøver Varder til at vise os meget, som vi ellers ville gå forbi...« Og »vore dage er en kæde af valg, men den dag du står over for det store, det afgørende valg, behøver du ingen til at sige dig det. Det er valget mellem Gud — og alt det andet!« Vi så på hinanden og hørte »en pause dryppe støjende i tidens skål«.

Kort efter den grundige gennemlæsning af bogen kom den yngste af cellens beboere ud på den skæbnesvangre rejse til København, hvorfra han ikke vendte tilbage...

Vi var ret godt orienterede i Kolding Arresthus. Fangevogterne var ikke helt unge, og når nogen »rejste«, kunne vi godt få at vide, hvor rejsen gik hen, om den gik ud i det frie — hvad den sjældent gjorde — eller til Frøslev — eller til København.

Den 10. marts 1945 blev der henrettet 8 mænd i Ryvangen, og deriblandt var Erik Pedersen (Per) fra Vejle, Hans Silas Nielsen fra Tjæreborg, Jens Thue Jensen og Helge Brock Iversen fra Bramminge. Jeg tror, at det var dagen efter, da vi i celle 11 erfarede det.

Da vi var på gårdtur, var der en af pigerne i kvindeafsnittet, som sad og græd. Hendes mand var også blandt dem...

Der var 114 danske patrioter, som blev henrettet:

Drenge, I drenge, som døde,
I tændte for Danmark i dybeste mulm
en lysende morgenrøde.
sagde Kaj Munk.

I marts måned 1945 var der en livlig trafik til og fra Kolding Arresthus. Den 17. marts var vi fem i celle 11. Der var kun to jernkøjer, der altså kunne slås op om dagen, så de tre af os måtte sove på gulvet. Det gik meget godt, og der var ikke alvorlige tilfælde af »fængselsfis«. Så om aftenen den 17. fik vi en ny gæst — og noget senere nok en. Den første, som blev losset ind i cellen var en pæn mand omkring de 40. Men han virkede, som vi sagde, helt »desorientalsk«. Det var tydeligt, at der var noget ved situationen, som han absolut ikke forstod. Vi prøvede på at hjælpe ham. Han så ikke ud til at have fået klø, men han blev ved med at sige at det var hans skyld det hele. Vi gav manden en »godbid«, og det gik da også op for ham, at han var blandt venner. Og så fik vi hans historie, eller de sidste par døgn af den: Han hed — jeg tror nok, at det var Nielsen, læge fra København, og han var kaldt til Esbjerg, fordi han havde søgt en opslået stilling som røntgenlæge ved Esbjerg Sygehus. Og så skulle han jo hilse på de forskellige lokalpolitikere og embedsmænd, som var i udvalg og skulle se »giraffen«. De havde også givet ham en god behandlig på Esbjerg Rådhus — det var sandelig også en lang rejse under krigen. Og borgmesteren havde oven i købet tilbudt ham, at han kunne køre med ham i hans bil den næste dag — bilen må vel have været sådan en med brænde-generator på. De skulle afsted kl. 06.00 om morgenen. Jo, Nielsen skulle nok være der, men han skulle også tale med

dem ude på sygehuset. Røntgenlægen havde selvfølgelig skrevet i sin lommebog, hvem han skulle besøge. Næste morgen stillede han til tiden. Der var borgmester Høyer-Nielsen og vist også kommunaldirektør Hans Nielsen. De var kun i udkanten af Esbjerg, da de meget dramatisk blev standset af det tyske politi, og de blev kørt til Staldgården i Kolding. Der måtte de jo aflevere ting og sager, også røntgenlægens lommebog med navnene. Og så i løbet af dagen dukkede der en hel del Esbjergensere op ude på pladsen, kunne han se, i hvert fald var der selve overlægen, dr. med. Axel Guldager, som jo altså stod i hans lommebog, Ja, og værten på Missionshotellet, hvor han havde boet om natten, han var der også. Og flere, som han kunne genkende. Så det måtte jo være hans, røntgenlægens skyld det hele, og når han kunne lave sådan noget, fik han i hvert fald ikke den eftertragtede stilling!

Selvfølgelig kunne manden ikke overskue situationen, og vi andre kunne heller ikke redde trådene ud. Men så blev den næste gæst indsat i celle 11, og han var inden længe i stand til at trøste den første gæst med, at den eneste af dem, som han vidste var arresterede den dag, der kunne være helt uskyldig, måtte være røntgenlægen. Det var i hvert fald hverken hans lommebog eller person, der havde forvoldt den snes arrestationer, som skete i Esbjerg i de dage. Men lægen skulle bare beholde sin forvirrethed og kun kende nogle af de arresterede i forbindelse med stillingen som røntgenlæge, sagde kaptajn H. G. Agger til vor næstnyeste fælle. For det var nemlig Agger, som var cellens sidst ankomne.

Og så må jeg lige fortælle, hvem Agger var. Han kom fra Sjælland og blev af Region IIIs chef, Højland Christensen, som indså det betimelige i at få professionel styring på »Hjørnet X«, d.v.s. Esbjerg. Kaptajn Agger blev af Merrild Jensen, ham med tatoveringerne, introduceret i Esbjerg ved Nytår 1945, og han fik Franz Gertsen som næstkommanderende.

Men man sad jo ikke så lang tid i stillingerne, ej heller dengang. Det blev altså til 2½ måned for Aggers vedkommende.

17. marts 1945 var en slem dag for modstandsfolkene i Esbjerg. —

Agger var ikke sådan at hyle ud. Han var i vældig vigør og gjorde morgengymnastik i cellen og fik os andre med på holdet; det havde vi ikke hittet ud af før, men det er altid godt med lidt friske impulser til de små samfund!

Den 22. marts 1945 var jeg til mit sidste forhør inde på Staldgården. Oven i købet hos selveste Burfeind, gestapochefen. Det var ham, der sagde mest, for tyskerne snakker meget, og han fortalte mig, at jeg jo var en lille bankassistent, som ikke betød noget som helst, men de skulle nok få fat i de store folk. Man skal jo passe på, at man så ikke siger, at dem har de jo, eller måske give udtryk for fornærmelse over at få at vide, at man ikke er noget.

Her gælder Janteloven nemlig!

I morgen kommer De til Frøslev, sagde Burfeind. Og det holdt stik.

Gestapos feriekoloni

Der er sagt en del om Frøslev-lejren, bland andet er den kaldt GESTAPOS FERIEKOLONI. Navnet indeholder en del mere end det, at man kunne føle sig som i en sommerlejr. Når jeg netop siger sommerlejr, så er det fordi lidt af stemningen kunne være tilstede. Allerede den første dag oplevede jeg et hold »arbejdere«, som vendte tilbage til deres kvarterer fløjtende »Vi er børn af sol og sommer«. Der måtte ikke synges uden for barakkerne. Da vi havde besøg af Folke Bernadotte i forbindelse med De Hvide Bussers hjemtransport, måtte der heller ikke synges — eller demonstreres. Men vi var alligevel samlet en pæn flok foran infirmeriet, da han kom ud derfra. Og så var der en, der begyndte at fløjte »Du gamla, du fria«, og det blev til et fint fløjtekor. Bernadotte tog kasketten af, og ligeledes gjorde de ledsagende — også de tyske officerer. Sådan ligesom man kårede en vinder.

Men det var jo også således, at en skønne dag kunne »ferien« være forbi. Tysklandstransporter, genoptagelse af sager — så erklærede Gestapo ferien slut. Som tilfældet Helge Brock Iversen, der dukkede op i celle 11 og berettede om den gode Frøslev-Lejr ... Hans sidste ferie. —

Da jeg kom til Frøslev sidst i marts 1945, var der stærke tegn på, at nu kunne tyskerne snart pakke sammen. Men vi vidste jo ikke, hvordan slutningen ville forløbe, og vi var afskåret fra at foretage os noget som helst. Miner, pigtråd og hunde var den synlige hindring.

Men tysklandstransporterne var ophørt. Der var ikke mere natlige opråb med træden uden for geleddet og for dem gennemsnitlig 2-3 måneder at leve i. 1600 fanger blev ført til Tyskland, der havde været ca. 13.000 ialt i Frøslev-Lejren fra august 1944 til krigens slutning. De politiske fanger fra Horserød — »i den skønne idylliske egn« — blev sejlet til Sønderjylland, og så trådte Frøstrup-Lejren i funktion.

Nu er det heldigvis således, at det næsten er ligegyldigt — sålænge helbredet er godt — hvilken situation mennesket kommer i, så kan man se det humoristiske ved situationen, ja man føler en trang til også at få noget festligt ud af sin situation.

Derfor, hvis jeg må have lov til at ønske mig et stykke »musik« nu snart fyrre år efter, så må det blive »Horserød sangen« — jeg ved ikke, hvem der er komponist eller forfatter, så måske kommer jeg til at skylde »Koda« noget. Men den står i min lille håndskrevne sangbog fra Frøslev. Dernæst vil jeg ønske »kadavervisen«, den værste gang galgenhumor i vor tid; den går på »Menuet al Elverhøj« af Kuhlau, så melodien er fri. Den står i samme sangbog. Når man så kender personerne på frokostbordet, så er det jo også interessant. Skrubben, som gnasker på en overarm, som tilhører Dovregubben, ville have fået sig et ordentlig måltid, for Dovregubben var vor lektor Larsen fra Tarm.

På min første aften i en barak i Frøslev blev man »lined up«, og der var en tysker, som sagde noget, men så var der aftensang — vi kunne godt tillade os at synge i barakken. Jeg kunne ikke fatte alle ordene i vores sang, det var den engelske soldatervise »Roll me over«, men den lød bare skøn. Tyskerne stod ret, medens vi sang, de troede vist, det var en slags nationalhymne. Det var en engelsk flyver, sagde man, som havde siddet i »Einzelhaft« i Frøslev, som gennem væggen havde sunget den for og lært den til en med-»häftling«:

And this is number ten,
we will try it all again:
Roll me over, lay me down an try it again

Der var mange, der ikke fik lov til at prøve det igen...

Efter nogle dages forløb blev jeg flyttet til barakken ved siden af kvindebarakken, som var et afgrænset område. Der var ret god plads imellem os, men vi kunne da se og råbe lidt til pigerne. Og det var rart, hvis man kunne kende hianden. Som nu da jeg sluttede kontakt med Vardes Kino-Christensens niece, frk. Lauridsen. Vi hilste God Morgen hver dag — ja vi hang flere i samme vindue i vores barak, for der var to store drenge 16-18 år, som havde deres mor derovre, og de skulle jo også spørge til hverandre. Efter at vi en aften havde konstateret, at kvinderne alle havde været en tur i infirmeriet, lød den næste morgens spørgsmål fra drengene: »Har du lus, Mor?« Meget højt. Det havde mor ikke, blev vi orienteret om, men der havde altså været nogle »mistænkte«.

En dag var moderen med de to drenge kaldt over i tårnet. De fik at vi-

de, at en søn og storebror var død. Henrettet 6. april 1945. Vi var meget stille...

Ludvig Greve Alfred Otto Rewentlow. Han var fuldmægtig hos statsadvokaten i København. Fra september 1943 til september 1944 var han dommerfuldmægtig i Kolding. Det var på en måde ham, der »indsatte« Hugo og Per i deres job i Kolding. Han var også med hos pastor Kofoed i Alminde.

Der sluttes mange ringe...

En dag satte De Hvide Busser fra koncentrationslejrene Henning Schlanbusch fra Varde af i Frøslev. Det var dejligt at se ham igen, men han så unægtelig noget pisten ud. Vores stue i barakken blev fyldt godt op. Det må have været den 23. april, at vi fik en del nordmænd ind. Der var ikke megen plads, men vi sov heller ikke meget den nat. Vi spiste norsk myseost fra Røde Kors pakkerne — ikke fordi vi var sultne, men det var noget nyt. Vi sang også. Nordmændene lærte os »Frihetens forpost«, som de sagde var de norske kommunisters sang. Jeg skrev den ned. Tidlig om morgenen den 24. april 1945 fik jeg besked om i løbet af en time at stille ved tårnet med »alt« mit grej. Det var hurtigt overset, det med grejet, så jeg forhørte sådan rundt omkring, om der var flere, der skulle stille. Det lod ikke til at være ret mange. Men det forlød, at vi skulle til Sverige. Jeg kan ikke huske, hvor mange vi var, da vi over middag forlod Frøslev-Lejren og bevægede os mod Padborg og ind på jernbanestationen — under fuld bevogtning. Vi var vel en 150 stykker.

Således tog jeg afsked med Frøslev, og så graver vi lige frem i sangbogen og finder Frøslevsangen — visen om lejren. Rent poetisk er der ikke så meget ved den — men der var heller ikke så meget poesi ved Frøslev!

Der var ikke på stationen noget tog undtagen nogle godsvogne med udhungrede flygtninge, fanger eller hvad de nu var. Vi var ikke glade for situationen. Men så var der altså en dansker, der meddelte os, at nu kom busserne, der skulle bringe os til Sverige. Og ikke noget med at stikke af under turen, der skulle gerne flere transporter til Sverige fra Frøslev. Det var underforstået, at hvis der nogen, der *skulle* stikke af, så vidste han det selv. Nå, der var altså også vagter i hver bil. Ved 8-tiden om aftenen gik turen op gennem Sønderjylland. Vi havde kun een tysk soldat i vores hvidmalede bus, der med chauffør var fra Brædstrup. Jeg sagde til tyskeren med maskinpistolen, at den var der plads til under hans sæde. Og den fine hentydning forstod han. Vi »tabte« ham iøvrigt om natten på Storebæltsfærgen, så vi kunne godt være blevet på Sjælland et

sted. Men om morgenen var det et skønne vejr, og bøgen var begyndt at springe ud. Nogle af os sprang også ud og op på taget, hvor vi sad med bøgegrene og »hilste på«. Da vi om eftermiddagen kom til København, slog man lige et slag omkring Shell Huset. Men det var nu ikke rart at se...

Til Sverige

Om aftenen kom vi så til Malmø. Vi fik ondt i øjnene af alt det lys. Det var næsten uvirkeligt. Og chocolade m.m. Rigtig og god tobak. Vi blev vaskede, og der var ikke noget utøj, som overlevede den proces.

Peter fra Løkken og jeg havde siddet sammen i bussen gennem Danmark. Peter boede i den asociale barak nede i Frøslev, og han var virkelig en type. Han var altid tidlig oppe om morgenen, stod uden for barakken og så på vejret — harkede og sådan... De asociale var jo ikke politiske fanger i den forstand, og Peter og jeg kom i bussen til at diskutere, hvorfor *vi* netop skulle ud af landet. Vi kunne ikke rigtig finde en linie i udvælgelsen — der var ret så mange officerer blandt os, men hverken Peter eller jeg hørte til den kategori. Peter sagde så, at han var fisker fra Løkken og havde sejlet mange jøder og andre flygtninge til Sverige. Han var altså blevet taget og havde haft det temmelig hårdt, indtil de sendte ham til Frøslev, og der var han så anbragt i den »asociale«. Ganske vist havde man så tilbudt ham, at han kunne få andet selskab, men han »befandt sig udmærket«, hvor han var.

Da vi kom til Malmø og skulle i bad, gik det op for os, at det var damer — svenske ganske vist, som stod for kropsvaskeriet. Og det chokerede Peter fra Løkken i den grad, at jeg næsten ikke kunne få ham sluset igennem. »For jeg har så mange hår på kroppen, og det er kun min kone, der ved det!« sagde Peter. Han kom dog over det, og jeg kan iøvrigt bemærke, at de fleste af os havnede i Mulsjö ved Vettern, hvor vi fik nyt tøj, og Peter reddede sig et flot sæt blåt serges og en bowlerhat. Man holdt en fest for os der, og Peter havde landsfiskalens frue til bords og holdt hovedtalen fra dansk side.

Vores forlægning deroppe i Mulsjö hed Friluftsgården — det var et dejligt hotel. Jeg boede sammen med et par stykker nederst i Skihoptårnet — ja tænk, der havde været interneret nogle amerikanske flyvere om vinteren, de havde ingen ski, men så cyklede de ned ad »bakken« deroppe fra tårnet, tog hele hoppet med og kørte langt ud på isen. »Skøre amerikanere«, sagde de på hotellet.

Den 4. maj om aftenen hørte vi frihedsbudskabet. Der var jo ikke nogen massereaktion med at storme rundt og råbe hurra. Vi ligesom vågnede lidt mere langsomt. Jo, en del af os gik ud i skoven og så på Mulsjös skovbal. Men da vi kom hjem ved midnatstid, var vi ved at sætte forlægningen på den anden ende. Det var lige ved, at Peter fra Løkken, som vi ærlig talt også drillede, mens han lå og snorkede, sprang op og ville tæve os. Men det er sandelig heller ikke tit, at man får et frihedsbudskab.

Vi havde håbet at komme til Danmark, når landet skulle befries — der var også lidt tilløb til, at vi skulle knyttes til Brigaden. Medens vi først var i karantæne i Ramlösa var oberst Gundelach fra Dragonerne ved at herse med os, men det kneb jo noget med udstyret. Et par hvide handsker til obersten var faktisk det hele, vi kunne opdrive. Eftersom der ikke var udrustning til os, måtte vi, der ikke var militærfolk, blive i Sverige ca. 14 dage efter kapitulationen. Jeg kom hjem den 18. maj. Jeg manglede min bedste fortand, men det var ikke på grund af »slaget«. Tanden sad fast i en flødekaramel på Storebælt.

Hvor var det dejligt at kunne ringe på sin dør igen. Og at der blev lukket op!

Der var iøvrigt et digt i Sydsvenska Dagbladet den 3. maj 1945...

Nu skulle vi så kunne sige, at den krig er slut. Og det er den heldigvis også.

Men vi, som oplevede den, var parter, var deltagere, vi, som overlevede, må nødvendigvis også fremover være rodfæstet i begivenhederne dengang. De vender tilbage i bevidstheden og er medbestemmende for ens reaktioner. Der er ligesom der er et kredsløb.

Mindelunden og Varde

Når jeg nu står i Mindelunden i Varde, er det naturligt at spørge, hvordan det egentlig gik i Varde, efter at »pionererne« var sat ud af spillet, d.v.s. efter den skæbnesvangre Åbenrå aktion.

Jo, der var stadig folk. Premierløjtnant Mathias Lundorf var tilbage, og han holdt sammen på stumperne, fik etableret ny kontakt opad, og i sommeren 1944 blev militærorganisationen under hans ledelse ret så vel udbygget. Han havde to sabotagedelinger på hver 3 grupper, der dog ikke blev aktive allesammen. Desuden var der en kommunistisk sabotagegruppe med maskinarbejder Tage Graversen som leder. Sidstnævnte

havde kontakt til Frans Gertsen i Esbjerg. Iøvrigt kom Falck nu kraftig ind i billedet med stationsleder Bent Karsberg Pedersen som sabotagedelingsfører og kabelmester Rudolf Rasmussen, senere borgmester, som den anden delingsfører. Sig nu ikke, at socialdemokraterne ikke også var med frihedskampen. De var de i hver fald i Varde! Der var også Johannes Nielsen, Radio-Nielsen. De var meget aktive inden for sabotagen i Varde. Men de var også forholdsvis dygtige til at komme af sted, når jorden brændte under dem. De havde heller ikke stor mulighed for at »gå under jorden« i Varde, det kunne simpelthen ikke lade sig gøre.

Rudolf Rasmussen og Johannes Nielsen var fra oktober 1944 eksporteret til Holger Danske i København. Lundorf måtte samtidig forsvinde fra byen, og det samme gjaldt læge Eigild Hatting, som en kort periode fungerede i Varde — både på sygehuset og inden for sabotageorganisationen. Han rejste også til Holger Danske. Det var iøvrigt Hatting, som var med til at kapre »M/F Storebælt« og sejle den til Sverige i begyndelsen af november 1944 — han holdt altså ikke ferie. Det var en formidabel aktion, den med færgen, virkningerne var store, ikke mindst propagandamæssigt. Den gav et par ekstra plusser i modstandsbevægelsens karakterbog.

Lundorf havde dog stadig kontakten til Varde og havde forbindelse med Falck-folkene: Alfred Uhre, Viggo Schantz, Evald Pedersen og Osmund Jensen m.fl. Der blev også udpeget en ny byleder i Varde, men der gik vist kludder i det med hensyn til kommandovejen, for byen blev hverken tilkoblet Region II eller Region III. Man svævede altså organisatorisk frit i luften. Dog var det således, at Tage Graversens kommunistiske gruppe havde kontakt til Frans Gertsen i Esbjerg. Amtsstueassistent Christian Schmidt, som jeg kendte fra mine helt unge år, fik forbindelse med Tage Graversen og dermed den kommunistiske fraktion i Esbjerg. Men Christian Schmidt på amtsstuen søgte også at knytte andre tråde gennem Esbjerg, og så dukkede kaptajn Agger og vist også nok S.O.E.-officeren Per Jebsen fra Kolding op og fik det ordnet således, at Varde gik definitivt til Region III sammen med Esbjerg.

Der var imidlertid stadig vanskeligheder med Vardes regionsplacering og også med hensyn til bylederposten, og vi skal helt frem til 20. april 1945, før der igen kommer en fast ledelse — ved det, at Niels Fenger bliver byleder med Hans Thornberg, Niels Coff Pedersen og Andreas Madsen (sabotagen) som deltagende i ledelsen.

Nu er det jo et spørgsmål, om det gør så meget, at der mangler — eller

rettere, at der er for mange ledere i en sådan situation. I hvert fald knaldede man godt i perioden februar-maj 1945. Det konstateredes, at sabotagefolkene i Varde var konstant aktionsduelige, og at de i nævnte periode gennemførte en række aktioner, hvoraf ca. 50 sprængninger på strækningen Varde-Sig, Varde-Guldager og Varde-Oksbøl natten mellem 6. og 7. april 1945.

Når der ikke er valgt en leder, er der heller ikke nogen til at fortælle Gestapo, hvem der er leder. Det er måske ikke så dårlig en strategi i visse stituationer!

Nogle år senere

Vi kan ikke blive ved med den gamle krig, men det er dog den nyeste krig, vi har været med i, og så kan vi jo ikke glemme dens konsekvenser — og det vi glemte. Der er stadig relationer.

Den 5. maj 1955 var vi taget til Haderslev, vi havde sat hverandre stævne: Holger, Eskild, jeg og et par stykker mere. På Harmonien traf vi Peter Jebsen (Norske Per), han var da norsk militær attache i Paris; han tog herop for at være med i 10 års markeringen. Vi satte os til at drikke kaffe. Så dukkede »Danmarks Befrier« General Dewing op og sluttede sig til selskabet, han kunne vel nok se, at det var no'en, han burde kende. Hvad mon General Dewing laver nu, spurgte jeg Eskild, som altid er godt orienteret. Han er da gartner, svarede Eskild, det kan man også se på hans negle.

Vi var også ved samme lejlighed en tur på Saxildhus i Kolding. Her var Emil Strøbech og et par af apotekerne også med. Vi fik noget at spise. Og så kommer inspektøren og siger til Holger Jensen (Hugo), at etablissementet har et mellemværende med den herre...

Nå, hvad det kunne være? Jo, det var den stol, som var blevet ødelagt den formiddag, da han og Erik Pedersen (Per) sprang ud gennem det store vindue. Dens ryg var blevet gennemhullet af kugler, da I sprang, sagde inspektøren. Så den var ikke så anvendelig mere. Men den gamle Bertram Knudsen på Saxildhus havde sagt, at den stol skulle stadig blive på Saxildhus. Og nu skulle han sige til Holger Jensen, skræderen fra Vejle, at man ikke bar nag. Så overrakte han Holger Jensen den hidtil største æske Saxildhus chocolade smukt pakket i rødt, hvidt og blåt.

Vi mindedes Per — Erik Pedersen fra Vejle, og vi fældede en tåre.

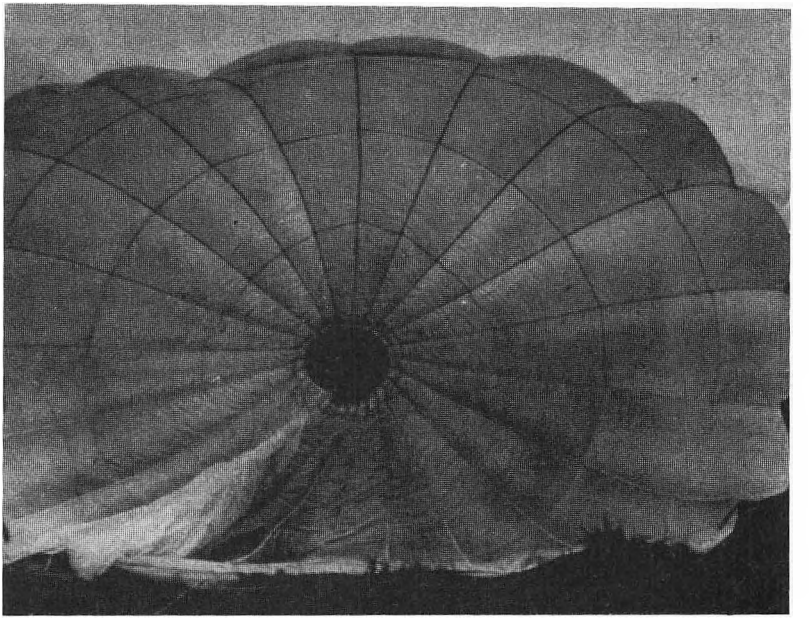

I 1956 var jeg på International Banking Summer School på Rutgers University i U.S.A.

En tysk bankmand — ikke over 30 — sad jeg og fik en drink sammen med, og så faldt talen også på krigen, og jeg fortalte ham, at jeg havde været i tysk fangenskab nogle måneder under krigen. Det syntes han var meget sjovt, for hans far havde gjort tjeneste hos Pancke, den tyske politichef i Danmark, under krigen. Det kunne jeg sådan set ikke se noget sjovt i — og jeg tænkte på dommer Strøbech i Kolding, som efter krigen havde Pancke's dødsdom over Strøbech hængende på væggen derhjemme. Den blev ikke fuldbyrdet, for da han blev kaldt til København først i maj, var toget kørt fra Padborg!

En tysk pige, som iøvrigt var dr. oecon, eller sådan noget — hun hed Gabriel — »like the angel in the bible«, havde været i New York og havde haft en fin aften i China Town. Hvem var du sammen med, spurgte jeg. Mig selv, sagde hun, når jeg kunne klare russerne i Berlin, så kan jeg vel også klare de små kinesere i New York!

Vi havde også fire russere på bankskolen. Af disse var den ene, den yngste »kommissær«, fandt vi ud af; han var vist politisk ansvarlig for de andre. Den ældste hed Gerachenko, og han var nr. 2 i den russiske

statsbank. Han havde sovet over sig, den dag vi skulle fotograferes, så da vi allesammen var stillet op, kom han ilende og spurgte: »Can there be a little space for me among all you capitalists?« Det kunne der selvfølgelig. Kommissæren sang vældig godt, og en aften foredragede han om Volga og Den Røde Sarafan. Vi lærte også ham noget, og hele koret af bankfolk »indøvede« sangen om lærken, den franske »Aloutte, gentile Alouette«.

Så dukker Mads Nielsens sang »En lærke letted' og tusind fulgte« op i erindringen. Mads Nielsen var apoteker i Kolding — Sønderbro Apotek — han var ikke medlem af vores »apotekergruppe«, men mon han ikke var også har tænkt på den, da han skrev sangen. Den ønsker jeg mig sunget her til sidst. Jeg vil adressere den til Niels Jessen, hvis sten også står her i Mindelunden i Arnbjerg. Den passer godt til Niels Jessen og musikken i hans familie.

Den skal iøvrigt også i min lille sangbog.

SANGBOGEN

Frihedssang

Man har stækket vore vinger, man har klippet vore klør,
men vi lukker ind i sjæl og sind det håb som aldrig dør,
og det bar os gennem trængsler, det gav styrke, kraft og mod
til at sone, om det kræves, urets magt med liv og blod.
./: For vort gamle og elskede rige
for vor konge og rød-hvide flag
er vi danske, og ingen vil svige
den pligt, som er hellig i dag.
Vi skal og bygge det tabte
gennem fredelig virke og dåd,
og det Danmark bli'r vort som vi skabte
midt i stormens og brændingens bråd :/.

Vi er mænd af alle klasser, vi er folk af alle lag,
som har kæmpet, stridt og tålt og lidt for samme store sag.
Vi har fulgt det mål, vi satte, uden pletter på vort skjold,
og nu møder vi vor frihed med vor ære i behold.
./: For vort gamle og elskede rige... :/.

Vi er alle Danmarks sønner og af det som sank i grus,
bærer hver og en de stærke sten til Fædrelandets Hus.
Fremmed åg og tvang og lænker har vi strøget af os og smidt,
og i gryets røde solskin taler vi og handler frit.
./: For vort gamle og elskede rige... :/.

Horserødsangen

Vi er en samling illegale,
så kaldes vi i daglig tale,
vi er i slavesind ej hildet,
selv om vi er sat ud af spillet:
./: I en skøn idyllisk egn
sidder vi bag pigtradshegn,
vi er i Gestapos klør — men med humør!
Hvad vi fik af slag og stød det har givet os den glød,
som består i Horserød! :/.

Hvad hver især af os har lavet,
deri har nu Gestapo snavet,
med Tysklandstur og mer' de truer,
med frihedsfronten ej de kuer:
./: I en skøn idyllisk egn... :/.

Vi ville slås for vore kære
og for vor frihed og vor ære,
end ikke fangelejrens skygge
kan bøje vore ranke rygge:
./: I en skøn idyllisk egn... :/.

Når retfærd end'lig vinder sejren
og glade vi forlader lejren,
forræderne omkring vil luske,
men vi til gengæld stolt vil huske,
./: at i en skøn idyllisk egn
sad vi bag et pigtrådshegn,
vi var i Gestapos klør — men med humør!
Hvad vi fik af slag og stød det har givet os den glød,
som bestod i Horserød! :/.

Og da de sejlede sydpå...

Kadavervisen

På havets bund, i Kattegat, hvor fiskene sur mad får,
der ligger fanger, som at der sku' ha' været til Padborg,
de ligger der på samme plet, hvor skrubber over sand går,
hist ligger der et smukt skelet — i livet hed det Vandborg...

Her flokkes fisk af alle slags og gnaver i kadavre,
her æder sild og torsk og laks af fede og af magre,
en suger på Kurlandskis tarm, og vildt sig fryder skrubben
den gnasker på en overarm, som tilhørte Dovregubben...

Her står en dødssyg kobliau og ynkelig sig brækker,
den åd en stump af Digmanns bov, men den var ikke lækker,
og se den lille hornfisk der, før var den sur og mager,
nu sutter den på Matzens tæ'r, og det er altså sager!

Et festbord samles tæt herved, af tunger og rødspætter
der får en herlig festdiner af kostelige retter:
først Balslevs vom med tangens løv, en herreret som smager,
og så en luns af Hinkels røv, garneret med Skjoldager.

Desserten den er lind og let og kildrer fisketanden,
den er det klare bævrefedt, flå't ud af Tyssemanden*,
lidt mos fra Farfars inderlår er knas, som ikke fylder,
og dertil sovsen som de får, fra en af Kofoeds bylder.

Ah — fiske små i Kattegat, det er til at få svip af,
det er ej til at fatte, at det hele gik I glip af,
men trøst jer, tiden kommer snart, hvor det bli'r vendt til glæde,
så får I meget GRØNT og rart, som I får lov at æde!

*) også kaldet »Guds blinde øje« eller »den døde murer«. Han skulle i Horserød påse, at der ikke var for megen larm under spisningen.

Frøslevsangen

Nu vil vi synge en vise om lejren,
hvad der er sket og hvordan tiden går
— friheden kommer, når det bli'r sommer,
og så er det varmer' end det er om vinteren.

Formanden ringer så tidligt om morg'nen,
tæller os op på den iskolde gang
— prøjserne kommer...

Når vi har spist fløjter arbejdssirenen,
så skulle arbejdet til at ta' fat
— holdene kommer...

Een gang om dagen, brunkul vi henter,
men ventes hjem med en næse så lang
— kullene kommer...

Snedkerne saver og høvler og pudser,
derfor de får sig en dobbeltration
— vinduerne kommer...

For at bli' »ludder«, så må man ku' springe,
de hopper til gennem vinduet ud
— Wassermann kommer...

Ventes der pakker, vi flokkes om skabet,
kikker beklemt på hinanden og si'r
— pakkerne kommer...

Pigebarakken belejres af mandfolk,
Amor har fundet sit rette element
— Eros han kommer...

Vasketøj går ad en vanskelig rute,
formanden, Digmann og tårnet en tur
— tøjet det kommer...

Ovre i spjældet, der sidder tre piger,
de gik i lejren i mandfolketøj
— børnene kommer...

Snebunker ligger så tæt rundt på pladsen,
Wassermann sir', de skal væk i en fart
— middagsmad kommer...

Ta' mig i hånden og gak ud på pladsen,
kik op mod himlen og sig, hvad du ser:
— Tommy'rne kommer, når det bli'r sommer
og så er det varmer' end det er om vinteren!

Digt i Sydsvenska Dagbladet 3. maj 1945

Der er en pige, der venter derhjemme.
I afskedskysset et løfte der lå,
det har jeg svoret, jeg aldrig vil glemme,
og det er håbet vi begge lever på.

Vent kun du tapre pige!
Du som forstår og ved besked,
drøm om vor fremtids rige
med lykke og trofast kærlighed.

Hvor end jeg går, kan jeg høre din stemme,
der hvisker »Husk du er min eneste ven«.
Der er en pige, der venter derhjemme,
og hun er din, når du kommer hjem igen.

Mads Nielsens sang om lærken.

En lærke letted, og tusind fulgte,
og straks var luften et væld af sang.
De tusind tårne tog til at tone,
så landet fyldtes af klokkers klang,
og byer blomstred i rødt og hvidt,
og det var forår og Danmark frit.

Det var en morgen som tusind andre,
og ingen morgen i tusind år,
da Danmark vågned med klare øjne
til glædestimer og frimandskår,
og landet lyste fra sund til klit,
for det var forår og Danmark frit.

Vi mindes stille de tapre døde,
hvis navne lever i Danmarks navn,
og takken søger til dem, der segned,
og dem, der sidder med tunge savn.
Gud trøste dem, der har lidt og stridt,
til det blev forår og Danmark frit.

Men du, som styrter de stoltes riger
og løser fangne af bolt og bånd,
dig flyver hjerternes tak i møde,
vor skæbne er i din stærke hånd.
Nu er det forår og Danmark frit,
Velsign det, Herre, fra sund til klit.

NOGET OM VEJE MED PERSONNAVNE I VARDE OG OM DE PERSONER, DE HAR NAVN EFTER

Af Evald Larsen, Varde.

Gadefortegnelsen i Varde Vejviser 1983 indeholder godt og vel 200 navne på samfærdselsveje, men når man tæller nærmere efter, er der af gader i virkeligheden kun en snes stykker.

Bortset fra nogle stier og alleer og enkelte stræder er der ca. 180, der må betegnes som veje og deraf er der knap 100, som har vejskilte med -vej som efterled i navnet.

Gader er i egentlig betydning trafikårer med sluttede husrækker på begge sider, og jo højere husene er, desto mere fornemmer man, at det er gader. I Varde finder vi hovedsagelig de 20 virkelige gader i den gamle og centrale del af byen, og veje med vejnavne begynder straks uden for voldgaderne.

Der er uendelig mange måder at danne vejnavne på, men for ca. 30 år siden begyndte man i Varde at få mere system i dette i lighed med andre købstæder, hvor man i nye kvarterer f.eks. gav alle veje plantenavne, dyrenavne, historiske navne o.s.v. Her i Varde blev begyndelsen gjort med fuglenavne, og kort tid efter fik et par kvarterer digter- og komponistnavne. Endnu senere kom der håndværkerveje i Sdr. Varde.

Her skal nu ses nærmere på de veje, som er opkaldt efter personer, der enten har været gode og veltjente borgere i Varde, eller som på anden måde har haft tilknytning til vor by.

Bastrupsvej

Anders Kragballe Bastrup giftede sig i 1844 med enken efter Jens Bjørn Albinus og overtog dermed Den Kampmannske Gård (Storegade 33). Om Bastrups drift af den store købmandsgård er ikke meget overleveret, derimod mere om Bastrup som plantningsmand.

I Varde bys historie er han omtalt som den drivende kraft ved klubben »Enigheden«s nybeplantning af nogle lundskifter, påbegyndt 1858, og det nævnes, at et par privatmænd og Lunderupgård omtrent samtidig begyndte lignende plantninger på tilgrænsende arealer.

En af disse privatmænd er formentlig Bastrup, som først i 1860-erne erhvervede jorder ved Frisvadvej med plantning for øje.

I januar 1898 flyttede et nygift ægtepar, tømmerhandler Emil Voigt og hustru, ind som lejere i Den Kampmannske Gård. Bastrups eneste søn, Andreas Bastrup, var død et par år før, 46 år gammel, og mellem Bastrup og Voigt, der skulle bestyre tømmerhandelen, opstod der hurtigt et nært forhold. — 27. marts 1899 tinglystes et skøde fra A. K. Bastrup til Voigt, hvorefter denne skulle overtage de grunde, som Bastrup endnu ejede ved Østerport (mellem Frisvadvej og Lundvej) samt Bastrups plantage. Voigt skulle udrede en livrente på 2000 kr. årlig, så længe Bastrup levede.

Imidlertid døde Bastrup 19. august 1899, og folkesnakken gik livligt om, at Voigt nok mere havde arvet end købt Bastrups jorder. Det vedgår fru Nanna Voigt da også i en interessant og levende artikel: »Minder fra Varde« i Vestjyder fortæller 1967.

— Svigerdatteren, enkefru Bastrup, solgte 1905 Den Kampmannske Gård til købmand Mads Erichsen. —

I 1903 var der en skovbrugsekskursion til Bastrups plantage, som altså nu ejedes af Voigt, og det oplystes, at den nu omfattede 220 tdr. land. Man beså et udsigtstårn, som Bastrup havde ladet opføre, og en mindesten med oplysninger om, at plantningen var påbegyndt 1860, og at Bastrup i 1894 havde været borger i Varde i 50 år.

I 1904 var der brandtaksation ved »forbindelsesvejen mellem Frisvadvej og Lundvej«, hvor Voigt lod opføre en villa med salg for øje. Da vejen senere officielt kom til at hedde Bastrupsvej, blev det Bastrupsvej 7.

Emil Voigt havde i et par nabobyer oprettet filialer af Århus Tømmerhandel, og forretningen var i det hele vokset ham over hovedet, så han i efteråret 1911 måtte afstå til firmaet i Århus 3 grunde ved Vestbanevej med påstående tømmerskure samt hele den store plantage.

Århus Tømmerhandel fik tid efter anden solgt de forskellige dele af plantagen. Således købte i 1914 Frederik Emil Palludan Troldhøj-området og Bastruplund, den sydligste del af plantagen. I sidstnævnte lod Palludan opføre et stilfuldt landsted, Carolinelund, opkaldt efter hans hustru, F. E. Palludan døde 1932, kun 51 år gammel, og enken, Caroline Magdalene, født Kramer, solgte i 1937 Carolinelund til Varde Stålværk, og direktør Bülow fik bolig derude. I dag er Carolinelund rektorbolig ved Varde Gymnasium.

Palludansvej
Der har været flere betydelige mænd i Varde med navnet Palludan, men i første række vil man nok tænke på Jens Worm Palludan (1825-1917), som i 1913 blev æresborger i Varde. Han overtog 1853 svigerfaderens kolonialforretning (Vestergade 15), som han i 1893 afstod til sine svigersønner, Harald Nielsen og J. F. Lasson. Direktør for Varde Bank (stiftet 1872) fra 1874 til sin død. Medlem af byrådet 1866-1891.

Stausvej
Cornelius Stau, grosserer og fabrikant i København, født i Varde 1845 som søn af skræddermester Jens Chr. Stau og hustru. Tog allerede i 1912 initiativ til oprettelse af et museum i Varde, der først havde til huse i lejede lokaler i Storegade. Senere bekostede han opførelsen af den smukke museumsbygning i nyklassisk stil ved Lundvej. Den blev taget i brug 1914 og rummede allerede fra begyndelsen en samling af kunstindustri skænket af Cornelius Stau og Elisabeth Stau, der begge var ivrige samlere.

I en gammel patricierejendom, Kronprinsessegade 14, i København havde de indrettet deres private bolig på 3. sal, mens den øvrige del af huset optoges af kontorer og lagerrum.

Lejlighedsplanen var den for datiden typiske herskabslejlighed med 3 stuer mod gaden. Den ene stue, Fru Staus kabinet, var møbleret i den stil, der kaldes ny-rokoko, og der fandtes her som overalt i lejligheden en overmåde stor samling kunstgenstande, som alle overførtes til Varde museum efter Cornelius Staus død i 1926. Fru Stau var død i 1915.

Museet blev 1918 udbygget med to fløje, også bekostet af grosserer Stau, så der blev 37 udstillingsrum.

— I 1930 fik Byggeforeningsvej navneforandring til Stausvej.

Brendstrupsvej
Valdemar Viktor Alexander Brendstrup, f. i Århus 1857, fik i Varde 1898 borgerskab som bogtrykker. Han var fra 1902-1909 ejer af ejendommen Grydergade 9 med Ribe Amtstidendes trykkeri, og han var i en årrække udgiver af nævnte avis.

Brendstrup rejste i 1907 til København, hvor han som ejer af flere ejendomme blev en særdeles velhavende mand. Han døde i dec. 1925,

og det viste sig, at han havde testamenteret legater til mange sider, bl.a. til håndværkerforeningen og handelsstandsforeningen i Varde samt til Ribe amts nordre landboforening.

— Varde byråd omdøbte i 1930 Østre Alle til Brendstrupsvej.

P. Th. Bruunsalle

Peter Thomsen Bruun havde fra faderen, Peter Harch Bruun, arvet en reberbane, men o. 1890 opførte han på hjørnet af Kærvej og Vestervold en pigtrådsfabrik, og denne udviklede sig til Jerntrådspinderiet, som i 1919 solgtes til Nordiske Kabel- og Trådfabrikker i Middelfart.

Endvidere stiftede den initiativrige fabrikant i 1914 et stålværk, som imidlertid hurtigt måtte standse og ligge stille under 1. verdenskrig. I 1918 blev det købt af Nakskov Skibsværft m.fl. Tre år senere dannedes Aktieselskabet Varde Stålværk.

P. Th. Bruun var meget agtet og respekteret af medborgere, og Håndværkerforeningen gjorde ham til æresmedlem. De to industrielle virksomheder, han oprettede ved Vestervold, fik stor betydning for byens liv og trivsel. Fabrikant Bruun døde i marts 1954, 80 år gammel.

Borgmester Niels Jensens Vej

Niels Jensen (1870-1940), gårdmandssøn fra Gjellerup, blev efter juridisk embedseksamen 1893 sagførerfuldmægtig i Varde, selvstændig sagfører sammesteds 1897, medlem af byrådet fra 1913, kongevalgt borgmester i Varde fra 1917 til 1919, da der indførtes folkevalgte borgmestre, og Niels Jensen fortsatte som sådan til 1937.

Ved hans afgang i efteråret 1937 blev han i et byrådsmøde takket hjerteligt for god embedsførelse og for vennesæl og jævn færden, og det understregedes stærkt, at han var den første folkevalgte borgmester i Varde. Et vellignende maleri af ham blev afsløret i byrådssalen d. 9. oktober 1937.

Dr. Thorsensvej

Peder Goth Thorsen, f. i Varde 1811, student fra Ribe 1828, cand. theol. 1832, fra 1833 ansat ved Universitetsbiblioteket i København, hvis chef han var fra 1848-80.

Etatsråd, dr. phil P. G. Thorsen døde i 1883 og blev begravet på den gamle kirkegård i Varde. Hans gravplade var i en årrække anbragt i diget ind mod Frimurerhaven, men efter omlægningen af kirkegården har den nu plads til højre for hovedindgangen.

I Kongsgårds-kvarteret blev 3 »historiske« veje navngivet o. 1947.

Ebbe Brydesvej
Ebbe Bryde var lensmand under Kong Niels (1104-1134) og var den første lensmand på »Vardehus«.

Dronning Margrethesvej
Dronning Margrethe løskøbte 1395 Varde syssel, som havde været pantsat til nogle holstenske grever.

Kong Kristoffersvej
Kristoffer af Bayern var konge i Danmark 1440-1448, og i sit 2. regeringsår gav han Varde købstadprivilegier, d.v.s. at byens købmænd skulle være eneberettigede til at drive handel, og håndværkerne var ligeledes eneberettigede til at udøve deres håndværk. — 500 års byjubilæet fejredes i 1942 med festligheder i 3 augustdage.

Juulsvej
Jens Juul, født i Øse 1874, ville gerne handle med ejendomme, og han havde ejet flere forskellige gårde i Ovtrup sogn, før han i 1923 købte Brandbjerglund, en stor gård på Horsens-kanten. Her døde 3 år senere hustruen, Gunethe, 53 år gammel, og Jens Juul flyttede i 1929 til Varde, hvor han blev ejer af en gård ved Ringkøbingvej, som lå omtrent, hvor sygehusvaskeriet ligger i dag.

Til gården hørte nogle jorder mellem Ringkøbingvej og Frisvadvej, og i april 1932 begyndte Juul at udstykke disse jorder og at anlægge en vej over dem, som skulle være en forlængelse af Brendstrupsvej.

Den 25. nov. 1935 blev der tinglyst et endeligt skøde fra Jens Juul til hans børn, Jenny Linda og Thorkild Arnold Juul, på henved en snes parceller under matr.-nr. 133 og 140, Varde markjorder. Ved den nyanlagte vej, som umiddelbart blev kaldt Juulsvej, begyndte man at bygge o. 1935, og i skattebogen for 1936 er opført Juulsvejs første skatteborger. Også Ovtrup har en Juulsvej. Jens Juul, som døde 1936, ejede

1910-1923 en mindre gård derude, og over dens jorder fører nu en mindre og blind vej i et nyere parcelhus-kvarter, og den benævnes Juulsvej.

Jægumsvej

Jens Jepsen Jægum, som var født i Toftnæs 1873, havde i en årrække en ejendom i Næsbjerg, hvorfra han i 1907 flyttede til Varde og i fællesskab med mejeribestyrer Jensen overtog et mejeri, der lå på Nørrevold. Dette fællesskab ophævedes allerede i 1909, da Jens Jægum på Varde Søndermark købte gården »Pederslyst«, som han drev på udmærket måde, indtil han overgav den til en søn kort før sin død i august 1937.

Lykkesvej

Niels Ebbesen Lykke, født i Sønderjylland 1869, var uddannet i mejerifaget, og han var i nogle år mejeriejer i Henne. 1908 flyttede han til Varde og købte en gård på Søndermarken. Ved tilkøb af omliggende jorder blev han til sidst ejer af godt og vel 30 tdr. land.

N. E. Lykke døde i maj 1939, og arvingerne solgte gården til Åge Fruergaard Sønderup, der i 1947 videresolgte den til Varde kommune.

Sønderup havde ved overtagelsen med arvingernes billigelse kaldt gården Lykkesgård, og efter en konkurrence i 1967 om et nyt navn til Søndre skole, hvis opførelse var påbegyndt i efteråret 1956, ændredes skolens navn til Lykkesgårdskolen.

En vej, der førte over Lykkes marker, blev først i 1940-erne bebygget på stykket nærmest Søndergade, og den fik officielt navnet Lykkesvej.

Glistrupsvej

I folketællingslisten 1890 er opført detailhandler Niels Marius Glistrup i Sdr Varde. Han, 28 år, er født i Varde, og hustruen, 25 år, er født i Randers.

I Varde Vejviser 1906 har købmand N. M. Glistrup bopæl Søndergade 17e, d.v.s., man brugte endnu matrikel-nr. og ikke husnummer, men det blev senere Søndergade 1, nær jernbaneoverskæringen.

Forretningen blev imidlertid juni 1912 overdraget til købmand Asmus Møller, og Glistrup, som flyttede til Søndergade 49, er de følgende år opført i skattebøger som bogholder, vistnok en art revisorvirksomhed.

Glistrup ejede en plantage ude ved Roustvej, og den er bl.a. nævnt i brandforsikring 1898. Efter hans død 1921 påbegyndtes opførelsen af

parcelhuse på plantagegrunden, og et par af disse er stadig omgivet af spredte trægrupper, som er rester af plantagen. En af husejerne (Roustvej 59) har da også navngivet sit hus »Glistruphus«.

For købmand A. Møllers forretning fik det stor betydning, at jernbanebomme, som havde reguleret trafikken over sporene i mangfoldige år, blev fjernet o. 1924, idet trafikken nu skulle gå over den nyopførte viadukt. Andre trafikale ændringer medførte i årenes løb, at købmandsforretningen i det lave kom til at ligge ret isoleret med mindre let adgang for kunderne. Som følge af udviklingen i det hele er forretningen forlængst nedlagt, og der er intet tilbage af Glistrups oprindelige detailhandel.

Nordentoftsvej

Knud Nordentoft, f. 1. nov. 1896 i Haslev. Praktiserende læge i Varde fra 1926 efter at have været ansat som sygehuslæge et års tid. Jfr. Else Nordentoft Kietzs artikel: Om min ankomst til Varde i 1925 i Vestjyder fortæller, 1980.

Aktiv i modstandsbevægelsen og blev sammen med 9 andre vardensere arresteret af tyskerne 9. februar 1944. Døde 1. dec. samme år i en arbejdslejr ved Husum. — Senere begravet på Arnbjerg kirkegård i Varde.

Simonyvej

Jørgen Bech Simony, f. 5 februar 1887 i Ålborg, søn af stiftamtmand Simony, moderen f. Bech. Politimester i Varde 1934. Leder af modtage- og sabotagegruppe i Varde. Arresteredes af tyskerne i februar 1944. Deporteredes i september til Neuengamme, herfra til arbejdslejr ved Husum, hvor han døde 12. november 1944. — Senere begravet på Arnbjerg kirkegård i Varde.

Karinevej

»I længst forsvunden tid blev en Varde-kone, enke efter byfoged Hallum, henrettet som heks. Det viste sig senere, at hun var uskyldig dømt, og i aftes besluttede Varde byråd at give hende en slags oprejsning ved at opkalde en vej efter hende. Vejen, en sidevej til Lerpøtvej, fik navnet Karinevej, idet hun hed Karine Hallum.« (»Vestkysten« 10. okt. 1956).

Elinelundvej

Ved et gavebrev og skøde bortskænkede og overdrog lærer og redaktør N. P. Kjelst i dec. 1910 til Varde byråd på kommunens vegne plantagen »Elinelund« som gave fra ham og hans hustru, Eline Kjelst. Det oplystes, at plantagen omfattede ca. 22 tdr. land, tilplantet siden 1897 med ca. 70.000 nåletræer af fyr og gran samt en del ege og andre løvtræer, og gavebrevet sluttede: Vi ønsker, at plantagen såvidt muligt må blive opelsket, fredet og vedligeholdt som lystskov omtrent i lighed med »Enighedslunden«.

Niels Pedersen Kjelst var lærer i Varde fra 1864 til 1906 og var samtidig redaktør af Varde-Posten, siden Vestjyllands Dagblad.

Hans 2. hustru, Eline, født Debell, virkede som lærerinde ved Sct. Jacobi skole i et meget langt tidsrum, nemlig fra 1870 til 1918. Hun døde i 1941, et halvt års tid efter, at hun havde fejret sin 90 års fødselsdag.

»Enighedslunden« eller blot »Lunden« er den lystskov, som klubben »Enigheden« begyndte plantning af i 1858. En mindesten med dette årstal ses ved indgangen til »Lunden« ud for »Skovlyst«, nedlagt kro og traktørsted ved Lundvej.

For N. P. Kjelst, der selv som medlem af klubben med iver havde deltaget i plantningen, rejste medborgere efter hans død 1928 en mindesten i »Lunden«.

»Elinelund« blev ikke den lytstskov, som giverne havde ønsket. Med sine mange tætte og mørke nåletræspartier blev plantagen aldrig noget stærkt eftertragtet udflugtsmål.

— Eline Kjelst fik ikke nogen mindesten derude, men hendes minde lever i plantagens navn og i navnet på vejen, som fører forbi den, Elinelundvej.

Men nu til noget helt andet! Lad os prøve at finde frem til, hvorledes en sidevej til Vestre Landevej fik sit geografiske navn:

Venezuela

Marius Knudsen, som ejede nogle markjorder ved Vestre Landevej, og som ville udstykke disse, havde i juni 1939 af Varde byråd fået tilladelse til at anlægge en 6 m bred vej.

Nogle stålværksarbejdere købte de udstykkede parceller og begyndte at opføre beboelseshuse, og en journalist ved Vestkysten i Varde, Axel Hansen, i dag »Rimus« ved Jyllandsposten, blev af redaktør Friis sendt

ud for at se på byggeriet. Det resulterede i en avisartikel med overskriften: 14 stålværksarbejdere bygger i fritiden eget hjem. En lille koloni på 18 huse ved Vestre Landevej.

På Marius Knudsens jorder, nogle få hundrede m fra bygrænsen, er to rækker små beboelsesejendomme ved at rejse sig. Husene er dels af træ og dels af sten, og der gives oplysninger om disses størrelse og indretning. Til hvert hus er der en have på 2000 kvadratalen, og hvert hus får en brønd og pumpe. Man regnede med, at den lille koloni var beboet til oktober.

Artiklen slutter: »Ja, det bliver et helt lille Venezuela herude«, føjer en nybyggerkone til, »og så er der ingen slanger«.

Det var i juni 1938, 48 danske familier udvandrede til Venezuela, og det i samme år nystartede Billedbladet bragte meget omgående reportager med mange billeder fra kolonien i det fjerne land. Det er meget sandsynligt, at nybyggerkonen ved Vestre Landevej har læst og set disse, og hendes udtalelse er måske oprindelsen til den Venezuela-betegnelse for koloni og vej, som blev almindelig i den følgende tid.

I gade- og vejudvalgets protokol skrev man 1. april 1943: »Gaden, der går fra Vestre Landevej mod syd, kaldet Venezuela, istandsættes.« Omtrent ved dette tidspunkt havde man fået oprettet vandværk, og i tinglysninger i aug. 1943 nævnes vedtægter og forpligtelser for Venezuela vandværk.

OMLØVERI

Forfatter ukendt.

I boet efter H. K. Kristensen fandt jeg dette gansk sjove digt om »Omløveri«, som jeg tænkte måske kunne have interesse for »Vestjyder fortæller«. Desværre ved jeg ikke med sikkerhed, hvem der har digtet det, men det kunne udmærket være H. K. Kristensen, men naturligvis kan man ikke udelukke, at der er tale om en afskrivning.

Jeg har spurgt hans børn, der imidlertid ikke kender noget til digtet, men ifl. vedlagte giver den tilladelse til at digtet offentliggøres, såfremt der står anført: »fundet i H. K. Kristensens efterladte papirer, forfatter ukendt.«

Omløveri er no om daw,
så møj en ful o en fåle plaw.
Jen hår en renden i hver en døwn,
en ka' naple nok fo si mejesøvn.

Jen mæ »respektkort« o jen mæ »Tit,«
o ref, o klejesnor — fjet o skit,
men ham æ uldkræmer — han er en klør.
Han bruger en mond, ja, no ska I hør:

Godaw godtfolk! sikke en Herrens vejr.
Skull I ha brug for lidt ulden Klæjr?
No ska a vis Jer det sidste skrig,
o mi priser, de er fræ far æ krig.

Si, her er loffer mæ dowwelt tot,
a islandsk uld, det er noved så godt,
o sokker hår a, a det jenne uld.
Di er mier var end de pure guld.

O silkestrømper fra Hammerum,
der avles silkeworm, o di er grum.
Når do for sån nowen o di bien,
så ka Du trow, æ kål djær yvn vel skiin.

O en par bowser te Dæj, wor Muer
— a bommesi — o mæ ulden fuer.
Æ de fo smo — de ska nok blyw star.
For stuer-de krimper, nær de blywer tae.

O her æ lyvstøk — o bol — o vest,
o underbowser som te nower præst,
en ulden »klok« o en ditto »lan,«
o det er kram, de er vis o sand.

Kyv Du kuns no o vær ett forknøt;
ve mæ — Du ved, Du blywer ålle snødt.
Du fortryder ett hva ve mæ du fik,
for a er så billig mæ mi butik.

Gi'e Du det hal av, hva a hår så,
A snyder mæ sjæl — men hva skit — la go,
vi hår no fåt wos en kjøn hold snak.
A tejer mi pues — o så — fåwal o tak.

Nå han ær gavn, så sejer A tit:
Hva søvren ska A da mæ ål det skit.
Mi handel mæ ham hår A no fortrøt
— no ved A nemlig, hvem der bløw snøt.

BARNDOMSÅR I JERNE, ESBJERG

Af organist Hans Jørgen Madsen, Esbjerg.

Da jeg første gang kom til mit nye barndomshjem i Jerne hin mørke novemberdag i 1918 var det unægteligt et helt andet syn, og en helt anden tilværelse, at opleve end i 1983. For en lille forventningsfuld dreng skete der også den gang mange mærkelige ting, som skulle tages nærmere i øjesyn.

Mit barndomshjem den gang var Jagtvej 18, og huset så helt anderledes ud end i dag. Et øgenavn havde det også, et navn, som karakteriserede dets formål i længst forsvundne tider. Navnet var kort og godt: »Det gamle Landbohjem.« I sin tid før århundredskiftet havde det bevilling, og landboerne som kom ind til Jerne mølle for at få deres korn behandlet, havde jo ikke så lang ventetid på denne måde til at kunne få deres sult og tørst slukket. Navnet hængte ved huset, og det var min fader meget vred over, men det hjalp bare ikke.

Da vi kom dertil var der elendige vandforsyningsforhold. En gammel pumpe i en brønd udenfor huset evnede ikke at give os det ønskede vand. Far besluttede sig til at få vand indlagt fra det kommunale vandværk, men det var en langvarig proces, og i ventetiden husker jeg, at vi hentede vandet nede fra ledvogterhuset ved jernbanen. Det var før der var noget som hed Jernebro. Nej, ledet blev betjent af bomme, som skulle hæves og sænkes ved hjælp af håndsving. Selv om der den gang ikke var tilnærmelsesvis den jernbanetrafik, som i dag, så havde ledvogeren alligevel nok at gøre. Og det var meget interessant for en dreng at iagttage hver gang der anmeldtes et kommende tog. Det var ikke så mærkeligt, at jeg var meget påpasselig med at være der, når vi skulle af sted efter vand. At få vand den gang var et temmeligt kompliceret forehavende. Brønden var udenfor huset, og brønden var indrammet af en solid trækasse, som foroven var tildækket af et helt lille trætag. I denne bygning var der placeret en tværstang, hvor tovet til spanden var rullet omkring. I enden af tovet var der fastgjort en solid krog. Vor spand, som vi altid havde med os derned blev fastgjort til krogen, og så gjaldt det om at have et solidt tag i svinget som betjente optrækningen af vandspanden, efter at den var smidt ned i vandet. Når man så langt

langt nede hørte plasket af spanden, når den nåede vandet, så skulle man jo høre efter om spanden vendte rigtigt når den kom ned, ellers kunne det drille slemt. Vi skulle jo helst have vand i spanden når den kom op igen. Vi måtte jo helst ikke være for store kost- eller vandforagtere når spanden nåede op til vandoverfladen. Det kunne nemt ske, at der var levende passagerer i vandet i form af en lille forskrækket tudse eller frø. Skete det fik sådan en fyr selvfølgelig lov til at fortsætte livet under mere himmelvendte strøg. Og så gik det hjemad med vandet til husholdningen.

Vandinstallationen hos os fik endvidere den konsekvens, at vi, d.v.s. min moder og jeg 4 gange om året spadserede ned på Strandvejen i Jerne til en gårdmand ved navnet Bøndergård, som havde opkrævningen af vandpenge. Det var jo noget, som man ikke kendte til, når man havde en brønd.

Storegade eller Jernevej, som den også kaldtes, var en lige linie fra planteskoleejer Charles Jensen på Frederiksberg, og lige til købmand H. P. Christensen. (Nuværende isenkræmmer Bridal). Saxildhus blev bygget nogle år efter, og så var der smed Lykkensmeyer, og skræddermester Høyrup, som havde forretning på hjørnet af Jernevej og Strandvejen. Af øvrige handlende i Storegade, (det var strækningen fra købmand H. P. Christensen og til Frederiksberg, den resterende del af vejen ind til Esbjerg benævntes Jernevej) kan jeg huske bagermester P. A. Jensen, og snedkermester Skov på hjørnet af Skolegade (Skolebakken). Nederst på Jagtvej ved Jernbanen var der Baljes hus, og det var nogle rare mennesker, som boede der. Far kom en del sammen med dem, og ovenpå dem boede en familie, som hed Rasmussen.

Området mellem Jernbanen, Jagtvej og Fasanvej var udelukkende opdyrket med hvidkål, rødkål og grønkål husker jeg. Helt oppe ved vandtårnet var på den ene side lektor Pedersens store villa, og nedad Fasanvej på den anden side af vejen opfyldt af mindre parcelhuse. På hjørnet af Jagtvej og Fasanvej var der en træskomager. Det næste hus på Jagtvej med lige numre var vort med et anseligt jordstykke. På den anden side af Jagtvej, altså med de ulige numre var der flere huse. Jagtvej var den gang en meget hullet grusvej, som nødtørftigt blev holdt i stand selv om det var et kommunelt foretagende. Vort hus lå på en hjørnegrund, og den anden gades stolte navn var Vestergade, og det var lidt af en parodi at kalde denne vej med gadenavnet. I efterårets regnskyl var kørebanen på Vestergade næsten ufremkommelig. Der var jo ikke

mange biler den gang omkring 1920, og de få, som forsøgte at køre gennem gaden på denne årstid, måtte regne med at sidde fast indtil der kom en hjælpsom mand med et par kraftige heste, der kunne hjælpe. Hver søndag morgen havde vi en oplevelse, når bagermester P. A. Jensen skulle nedad Vestergade med morgenbrød. I særdeleshed når »gaden« frembød et mudderælte, for så var det særligt for mig meget spændende, at se, hvor langt han kunne komme med bilen inden han sad fast i pløret. Efter en times tid eller så, kom der som regel en mand med et spand heste, og så var det bare et snuptag, så havde de kraftige heste trukket det hjælpeløse selvkørende monstrum på fast grund.

På samme Vestergade havde vi adskillige oplevelser af anden karakter. Jeg husker, at vi tit så landpolitibetjenten komme cyklende ned ad gaden. Far og mor talte tit om foreteelsen, fordi det skete ret jævnligt. Sagen var den, og små gryder har også øren, at der var et ungt par, som boede sammen uden at være gift, og det var en forfærdelig umoralitet, og vedkommende unge mennesker blev hældt fuldstændig ud af det gode selskab foruden ved at der skete politianmeldelse, og de måtte af med en større bøde. Sikken forskel på den gang og nu. Det var f.eks. også en frygtelig gerning, hvis en kone tillod sig at køre ud med sit nyfødte barn i barnevogn inden det blev døbt (kristnet). Sådanne synspunkter var ganske almindelige og naturlige den gang.

Ud til Vestergade stødte også den gamle cyklebane, hvis indgang lå oppe ved Fasanvej. Det var en oplevelse, som fandt sted flere gange hver sommer når der var cykleløb med deltagelse tit af nogle af cyklesportens store navne, f.eks. Thorvald Ellegård (fader til pianisten France Ellegård og harmonikavirtuosen Mogens Ellegård). Der var også »spejderen« Willy Falck Hansen, og mange andre. Der blev spærret af med sækkelærreds ophæng, og så var det selvfølgelig en spas med at snyde sig nedenunder på maven og ind forbi alle de mennesker, som så passende kunne skjule foretagendet.

Blandt de ting, som fæster sig i erindringen var også, når man skulle om på skolen for at få sat kopper på (vaccineret). Det var jo også en spændende ting at komme sammen med alle lidelsesfællerne. Når vi så kom hjem skulle det vise sig hvorledes man reagerede på denne omgang efter nogle dages forløb.

En helt anden ting var også de sammenkomster henne på Møllebanken, som gartner Råberg afholdt om sommeren. Det var mange søndag eftermiddage, hvor han med sin guitar holdt tilhørerne, og der var tit

mange interesserede, med sin sang og sit guitarspil til åndelige sange, og så talte han så folk virkelig hørte efter. De mere underholdningsmæssige ting havde vi også på Jagtvej. Lidt længere oppe ad vejen boede en madam Doys, og ude på hendes gårdsplads havde nogle unge mennesker, naturligvis med hendes tilladelse, stillet en ko op, som et helt blikfang. Det var meningen, at den skulle tiltrække ungdommen, som formedelst en mindre afgift kunne få lov til med en kølle at slå kreaturet et ganske bestemt sted på panden. Og hvis det rette punkt nøjagtigt blev ramt styrtede kreaturet om med et højt og lydeligt bøh, som kunne høres helt ned til Storegade. Ungdommen var jo meget optaget af denne sport for de troede jo alle, at det var såre let at ramme kreaturet det rette sted, men det viste sig for det meste, at det var det ikke, og så var de kommet af med nogle skillinger.

Når vi i dag køber sødmælk til omkring 4,50 kr., så mindes man let de gode gamle dage, hvor vi kunne gå lige ud til mælkehandler Sørensen, når han kom kørende og ringede med sin klokke for at melde sin ankomst, og så få en pot sødmælk i en medbragt spand, og han skruede op på hanen på sin junge (mælkespand), og med et mål gav os det forlangte. Prisen var omkring de 10 øre. Den gang var der forslag i penge. Brød kom også med hestevogn. Der var to forskellige slags brødvogne. Den ene var Bagermesternes brødfabrik, og det var de selvstændige, som hovedsageligt blev støttet af folk med liberal tankegang, og så var der Arbejdernes corporative virksomheder, hvis vogne blev støttet af arbejderbefolkningen. Foruden disse køretøjer kom der også tit, men mest i sommer og efterårstiden, frugtvogne fra Fyn med æbler og pærer og blommer, så tænderne rigtig kunne løbe i vand. Jeg syntes det var så morsomt, at høre dem tale for de kunne ikke tale rigtigt som vi andre, for de sang det nærmest ud, og alene af den grund bad jeg om, at vi da endelig måtte købe noget hos dem.

Bilerne den gang var også et kapitel for sig. Det var også lidt af et særsyn, når Dr. Mortensen kom kørende med sin (efter den tids forhold) flotte bil. Jeg husker tydeligt de flotte messingbeklædte gear- og håndbremsehåndtage, som på en særlig måde faldt skinnende i øjnene. Og så det store monstrum af akkumulator, som stod på trinbrædtet, og det stor messingbeklædte tudehorn med en enorm gummibold, hvor et tryk på samme kunne få formastelige ivejenløbere langt af sted. Hvor kunne det være interessant at prøve et lille tryk på det horn, men det måtte nøjes med ønsket.

Noget helt andet var min første køretur i et automobil. Det var i Kirkegade (nu Fredensgade). Far var kommet i snak med ølhandler Holm (far til mangeårig uddeler i Rindby), og da jeg var med er det meget muligt, at det var årsagen til at vi kom til at køre med. Men pludselig sad jeg på knæet af far oppe i den gamle Ford T. Det var vel nok en meget stor begivenhed, når den gamle vogn tøffede op af den grusbelagte vej med de mange huller. Farten var jo meget lav, og der var én ting, som jeg lagde mærke til fremfor alt andet, og det var, at der kun var løse gulvbrædder i førerrummet, og ned imellem dem kunne jeg se vejbanen med alt gruset, som susede forbi. Og det var i hvertfald lige så meget værd at iagttage, som selve køreturen.

Og Fanø væddeløbene, som fik så brat og uhyggelig en afslutning skal også have et par bemærkninger. Det står tydeligt i erindringen når vognene kom farende igennem Jerne med deres tordenligende støj når motoren blev gasset op. Sådan var det en skøn sommerdag (Var det i året 1921). Jeg husker det ikke rigtigt? Men da hørte vi den drønende lyd af vognene da de kørte hjem efter København til. Og pludseligt kom der et frygteligt brag, som bragte en uhyggestemning frem i den ellers fredelige hverdag. Et øjeblik efter strømmede folk alle vegne fra ned til Jernebroen, og kort efter var der sort af mennesker. Få minutter efter hørte vi ambulancerne under udrykning, og der var flere. Jeg ville absolut med ned og se hvad der var foregået, men bestemt nej, det måtte jeg ikke for mine forældre. Det kunne jeg tidligt nok komme til at stifte bekendtskab med. Ganske kort tid efter returnerede ambulancerne ind til sygehuset i Esbjerg, men stadig under udrykning. Så var vi klar over, at der var alvorlige ting på færde. Jeg kender ikke og kan ikke huske resultatet af ulykken, men at det var alvorligt var der ingen tvivl om. Vi fik gennem andre, som kom fra uheldsstedet nogen rapport om hvad der var foregået. Nogle timer efter gik min far og jeg derned for at se hvad der nu kunne være at se. Det var for mig lille dreng også tilstrækkeligt. Ned til udgravningen lige øst for broen hvor alle bropillerne var knækket og bøjede som tændstikker lå der en af væddeløbsvognene med hjulene opad. I dag synes man bestemt ikke, at den lovbefalede hastighed for motorkøretøjer (50 km) kunne afstedkomme nogen særlige voldsomme ulykker, men alt tydede på at farten den dag for vedkommende motorfører har været mindst det dobbelte, og en anden ting, efter alle solemærker at dømme, har der sandsynligvis været spiritus med i løbet. Jeg husker, at jeg pænt måtte blive oppe på vejen ved bropillerne, mens

min far gik ned til ruinerne af vognen, og tog den nærmere i øjesyn. Lidt efter kom han op med et par motorbriller, som han anbragte på en af bropillerne. Da jeg så dem var jeg lige ved at besvime, ikke på grund af brillerne som sådan, men fordi de var fuldstændig oversmurt af blod. Det var frygteligt at se på for en 7 års dreng. Jeg husker, at jeg sagde til min far, at han sikkert ikke havde mærket noget. Det var uforståelig tale for mig, men i dag kan jeg bedre se hele situationen for mig. Det var såmænd godt, at disse motorløb blev standset, men det var tragisk, at en lille drengs død skulle være årsagen til den endelige standsning af løbene.

På den tid var der en sognepræst i Jerne, som man kunne kalde en personlighed. Det var sognepræst Viggo Hansen, som sit handicap til trods, passede sit embede upåklageligt, og han var meget afholdt af sine sognebørn. Han led af det, som man den gang kaldte Sct. Veitsdans. I vore dage ser man mærkeligt nok ikke mere til eller hører om denne sygdom, men jeg vil nærmere karakterisere den, som en slags spastiske sygdom. Den bestod hovedsageligt i, at vedkommende slet ikke havde kontrol over sine bevægelser med arme og ben. Han kunne pludselig gøre nogle ganske ufrivillige bevægelser med ekstremiteterne samtidig med, at øjnene undertiden rullede uhyggeligt i hovedet på ham. Enhver i dag kan forstå, at det må have været en meget stor hemsko i det daglige arbejde, som sognepræst, men jeg er overbevist om, at han må have været i besiddelse af en overmåde stor viljekoncentration til at beherske situationen, når han var udsat for et anfald. Det må have været et, for mig at se umenneskeligt slid, at gennemføre det teologiske studium som han bestod med haud[1], og han var ansat som sognepræst i Jerne-Skads fra 1917 til 1936.

Viggo Hansen var et menneske, som jeg står i meget stor taknemlighedsgæld til, fordi han indprentede i mig det lille korn, som hedder: Det kan nytte at gøre en indsats, ligegyldigt hvor sort det end ser ud. Han sagde en gang til min mor og jeg, at det at være handicappet behøver ikke at være en hindring for at komme frem i verden, og disse ord husker jeg ham for. Pastor Hansen kørte altid rundt i en gig med en lille hvid hest for. Med min far har jeg været til gudstjeneste i Jerne kirke, hvor han gjorde tjeneste. Det var en ganske ejendommelig gudstjeneste. Aldrig senere har jeg været til en gudstjeneste, hvor der blev banket så meget i prædikepulten, som under denne gudstjeneste. At det var præstens ukontrollerede bevægelser, som var skyld i at hånden slog i prædikesto-

len mere en nødvendigt er indlysende, men på en lille dreng, som ikke fattede meget af den grundtvigsk/teologiske udlæggelse af dagens evangelium var det mere en cirkusunderholdning end et budskab.

Der var én ting, som tydeligt står i min hukommelse ved denne lejlighed. Foran os sad der en ældre mand, som havde de vanskelig ved at holde sig vågen. Han sad og nikkede, men hver gang præstens hånd med en voldsom bevægelse slog ned i prædikestolen, og det kunne høres skal jeg love for, vågnede den arme mand foran mig op med et sæt, som om han havde gjort noget forkert, som han nu skulle stå til regnskab for. Der var en tydelig forskrækkelse at se i den måde han vågnede på hver gang at hånden faldt i slag. Stakkels præst, siger jeg i dag, men han må have affundet sig med situationen.

Et særsyn ville man kalde det i dag, men den gang foregik næsten al transport med hestevogn. F.eks. husker jeg de gamle petroleumsvogne, som forspændt med et par solide heste travede fra by til by med deres last af f.eks. petroleum i deres ret beskedne tank bag på vognen. Det varede nogle år inden de store benzinbiler erobrede landevejene.

Den gang var berusede personer ikke noget særsyn, men alligevel så man dog lidt langt efter dem mere end tilfældet er i dag. Sådan husker jeg et pragteksemplar af slagsen, som passerede vort hus på hjørnet af Vestergade og Jagtvej en kold vinterdag. Han kom nede fra Vestergade og cyklede på den ret smalle sti, som var lige uden for vort hus. Vi havde en meget gammel tjørnehæk, og nu skete det hverken værre eller bedre, end at han med sin cykle lagde sig lige ned i den kraftige tjørnhæk. Og der lå han og sundede sig lidt, inden han rejste sig. Men hvor han så ud, husker jeg. Hele hans ansigt, som havde været nede i tjørnen var fuldstændigt forrevet, og hele hans kind var et blodigt sår. Min mor havde den største medlidenhed med ham, men den slags øllebrødsbarmhjertighed forstod min far slet ikke. Det var galt, at manden havde lagt sig ned og bøjet og måske knækket noget af hækken. Men at man ligefrem skulle tage sig af et sådant »svin« var nu for meget af det gode. Den eneste kommentar min far havde til situationen var, at havde manden anden gang råd til at fragte en sådan »bjørn« hjem, så havde han vel også råd til at betale en nedlagt og ødelagt hæk. Der var også andre mærkværdigheder, som jeg var udsat for i min barndom. F.eks. var lommepenge at ukendt begreb. Det daglige udkomme for mine forældre var hårdt nok til at en luksus, som børnenes lommepenge var tabu, og overflødig luksus. Vi må huske på, at i tiden lige efter den første verdenskrig

var f.eks. kr. 5000,- en meget stor årsindtægt for en selvstændig håndværker, så børnene måtte rigtignok være taknemlig, når de kunne få det absolut nødvendige hver dag. Jeg tror slet ikke, at folk i dag, som er født efter den anden verdenskrig kan forstå, hvordan folk levede den gang.

En dag var en dame kommet på besøg hos os, og jeg tror såmænd, at det skyldtes min fødselsdag. Jeg skulle da også have en fødselsdagsgave af hende, og hun gav mig en meget stor gave nemlig en 50 øre, det vil sikkert svare til en 10 kr. i dag. Så skulle far og jeg ned i »Flensborg-Lager« for at købe en gave til mig, for det havde den rare dame betinget sig, at pengene måtte ikke bruges til nødvendige ting såsom kolonialvarer el.l. Hvad ville jeg så gerne have? Jo, det vidste jeg med det samme. En bold, men ikke af de store. Men så var der to slags at vælge imellem: En gasbold, som den blev kaldt, men den kostede 35 øre, og den var meget for farlig for vinduerne, fordi den var så hård, og 35 øre var mange penge at give ud til en bold. Og så var der alternativet, en luftbold, og den kostede kun 25 øre, så far holdt på, at den burde jeg vælge, både fordi den var billigst, og så fordi den ikke kunne hoppe så godt, og derfor ikke var så farlig, og jeg havde intet valg selv om det var mig, som skulle vælge, men min vilje sad i fars bukselomme, og så var sagen afgjort. Nu havde jeg jo fået min fødselsdagsgave, og så måtte jeg være utrolig lyksalig, mente min far, og så fortalte han om, hvorledes han i min alder var hyrdedreng, og ikke kunne tillade sig en så stor luksus, som at spille bold. Nok var jeg taknemlig, det skulle jeg være, men dum var jeg nu heller ikke, så jeg foreholdt ham, at det kun var halvdelen af pengene, som var brugt. Jeg havde en lille rød postkasse hjemme som sparebøsse, og den ville jeg gerne have resten af pengene i, og jeg ville gerne selv have fornøjelsen af at putte pengene i postkassen. Svaret far gav mig var lidt for hård syntes jeg, men i fars øjne forstår jeg nu, retfærdigt. »Du får jo mad og tøj hver dag, så er der på tide, at du fornemmer hvordan det er at leve.«

Retfærdigt, men streng at opfatte og forstå, når man er 7 år gammel. Jeg tror nok, at jeg kneb en tåre. En anden spareforanstaltning, som reminisensen fra den 1. krigs rationeringstid tog far op til en daglig foreteelse i vort hjem, og vi levede på denne måde lige til far døde i 1927.

Når vi skulle købe margarine foregik det på den måde, at vi kom til købmanden, og sagde, at vi gerne ville have f.eks. 1 pund margarine. Og så begyndte forestillingen, eller rettere 1. akt. For anden akt foregik hjemme bagefter. Først gik købmanden hen til en af de store dritler med

margarine, som var anbragt på skrå bag ved disken, og så tog han en stor træslev og så tog han en så stor portion margarine, som han anslog var et pund, og anbragte på et stykke pergamentpapir. Fra en lille æske ved siden af tog han noget mærkeligt noget, en mørk tingest der lignede en larve og anbragte den ved siden af margarinen på papiret. Han vejede dernæst hele herligheden og manipulerede så lidt frem og tilbage mellem den tagne portion margarine og dritlen. Det kunne jo aldrig betale sig hvis kunden fik mere margarine end det ønskede. Så kunne vi gå hjem igen efter at have fået endnu et stykke papir udenom margarinen. Når vi så kom hjem begyndte 2. akt af forestillingen. Vi skulle selvfølgelig spare på alting i tilværelsen, og havde vi begyndt at smøre den rene margarine på brødet, ja, så tror jeg at min far var besvimet. Det kunne økonomisk aldrig gå an. Det næste skridt var, at vi satte en portion kartofler over ilden for at de kunne koge ganske som sædvanligt, og når det var sket skulle de pilles, og det skete for mit vedkommende, at jeg også blev sat i gang med arbejdet, og jeg brugte altid en gaffel, en kniv måtte jeg ikke bruge for så gik der for meget til spilde af kartoflen. Når dette arbejde var sket skulle den gamle kødhakkemaskine frem, og så begyndte mit arbejde nr. 2. Det var tit lidt af en tålmodighedsprøve når man kun er 7-8 år, at skulle køre en sådan portion kogte kartofler igennem en sådan maskine. Nåh, jeg kom igennem det, og så kom arbejde nr. 3, og det måtte min mor tage sig af. En portion margarine, og to portioner kartofler skulle røres godt sammen, og nu skulle den lille mørke »larve« tages i anvendelse. For det var nemlig margarinefarve, som skulle give margarinen en mere rigtig farve. Denne omrøring blev udelukkende betroet mor for til dette arbejde havde jeg slet ikke armkræfter nok. Og så kunne vi nyde de herlige mellemmader, som var resultatet af anstrengelserne, for der skulle jo spares. Men denne margarineceromoni skulle gentages ret ofte, for lavede vi for store portioner blev det let harsk, og der måtte for alt i verden ikke smides noget bort.

Men når jeg så kom over til nogle legekammerater, som var vore naboer, og jeg sørgede altid for, at det skete lige ved kaffetid, så var det vel nok en »himmerigsmundfuld« når jeg fik et stykke »køwensfranskbrød« med »rigtig« margarine på.

Det var nogle skildringer fra min barndomstid i Jerne fra omkring 1918-1924, og det må være underlig for den opvoksende ungdom af i dag, at konstatere, hvorledes livet var i gamle dage.

JÆTTESTUEN I MEJLS

Af museumsinspektør Ole Faber.

Ordet »jættestue« er i sig selv nærmest en antikvitet, overleveret fra tider, hvor disse stenkamre forklaredes som opførte af overnaturlige væsener. Senere har man imidlertid erkendt, at det drejer sig om fællesgrave bygget og anvendt midt i yngre stenalder for omkring 5000 år siden af det såkaldte »tragtbægerfolk« — vort lands første bønder. Fra Danmark som helhed kendes vel ialt knap 1000 jættestuer, men adskilligt tyder dog på, at der oprindelig har eksisteret langt flere. Helt fra middelalderens kirkebyggeri synes store sten at være en mangelvare og, der har antagelig allerede på den tid været drevet en regulær klapjagt på oldtidens storstensgrave. Organiserede stenplyndringer fortsatte i senere tider bl.a. i forbindelse med anlæggelsen af veje, jernbaner samt havne, og dette uvæsen er først for alvor ebbet ud tidligt i vort århundrede. Ikke mindst i det relativt stenfattige Sydvestjylland har sådanne oldtidsminder måtte stå for skud, og deri findes utvivlsomt grunden til, at en lille og ret uanselig storstensgrav, beliggende lidt nord for Mejls by, i dag er den eneste nogenlunde velbevarede jættestue i miles omkreds.

Mejls-jættestuen udgravedes i 1901 på Nationalmuseets vegne af kunstmaleren G. V. Blom (1853-1942), en habil arkæolog, der gennem en årrække forestod flere væsentlige undersøgelser for museet. Skønt allerede delvis forstyrret ved tidligere gravning, så indeholdt anlægget dog gode fund og undersøgelsen gav iøvrigt anledning til flere betydningsfulde iagttagelser.

Jordhøjen der omsluttede jættestuen havde en diameter på ca. 17 m og en højde på omkr. 2 m. Den var rejst på en svag højning i terrænet og viste sig tydeligt opbygget af to forskellige fyldmaterialer, en nedre del bestående af gult sand og et øvre parti af omhyggeligt lagte græstørv. Det stensatte gravkammer, hvis bund konstateredes let nedgravet i undergrunden er placeret i højens østlige del og har længderetningen nord-syd. Gangen udgår vinkelret fra midten af kammerets østside og fører herfra ud til højfoden, hvis omrids markeres ved en kreds af tætstillede sten. De største af disse randsten, som findes anbragt ved højens østside omkring gangens udmunding, måler op til 0,80 m i højden,

medens de øvrige stort set alle er noget mindre. Omhyggeligt anbragt på randstenene ligger store, flade stenfliser, og herved dannes en art vandret hylde eller stenkarm. Umiddelbart indenfor randstenkæden konstateredes en del af jordhøjens side yderligere dækket af en bred bræmme af tætliggende, hånd- til hovedstore marksten.

Selve jættestuekammeret, der måler ca. 2,75 × 1,50 m, er i sin konstruktion ret regelmæssigt. Tilsyneladende har man tilsigtet et nærmest ovalt rum sat af to svagt indadhældende bæresten i hver af de fire sider. Af en eller anden grund er imidlertid de to sten i den vestlige langside samt en af stenene i sydenden faldet ind i kammeret. Hermed blev væggen for lav over et betydeligt stykke, og man har således allerede i forbindelse med jættestuens opførelse været tvunget til at lægge en stor sten ovenpå hver af de faldne for at opnå den fornødne højde. Kammerets loft består af to store og flade sten. Den nordlige af disse overliggere støtter sig i øst ikke direkte på bærestenene, men hviler derimod på den første af gangens dæksten. Som en direkte følge heraf opnår kammeret sin største højde — 1,10 m — i østsiden. Mellemrum såvel mellem bærestenene indbyrdes som mellem disse og overliggerne er for en stor del udfyldt med omhyggeligt lagte lag af flade stenfliser. Hovedparten af kammerets bund var allerede forstyrret før museets udgravning. Bevarede partier af gulvet viste dog, at kammerbunden i sin tid havde været dækket af et lag skærver.

Gangen, der er omkring 2 m lang og måler op til 0,7 m i bredden, udgår vinkelret fra midten af kammerets østvæg. Den er sat af en kraftig sidesten i nord og to noget lavere i syd. Hermed bringes gangens to overliggere til at skråne mod syd. Mod kammeret afgrænses gangen af to lave, bag hinanden liggende tærskelsten, og udadtil lukkes gangmundingen af to betydelig større, flade sten. Ved udgravningen påtraf man hele gangen blokeret med en kraftig stenpakning. Herunder fremkom et bundlag bestående af gult sand, der tydeligvis skrånede indad mod kammeret.

Som tidligere nævnt var selve jættestuekammeret opbrudt og plyndret allerede inden museets undersøgelse. Man kunne således ikke forvente noget større udbytte af gravgods, og de beskedne fund fra kammeret bestod da også kun af et par flintafslag samt brudstykket af en enkelt ravperle. Til gengæld fremgravedes der i området ved gangens udmunding samt til begge sider for denne og tæt op mod randstenene betydelige mængder af lerkarskår, — rester af keramik, der i sin tid har

været opstillet på stenhylderne ved indgangen med et indhold af madofre utvivlsomt beregnet for de afdøde, som hvilede i højens gravkammer. Alt i alt drejede det sig om mindst 10 forskellige lerkar, alle fremstillet i nogenlunde samme gulbrune lermasse og hovedparten med omhyggeligt udført dekoration. Den her fremkomne keramik lader sig efter form og ornamentik henføre til tiden omkr. 3200 f.Kr., en datering, der iøvrigt nogenlunde må svare til tidspunktet for selve jættestue-anlæggets opførelse. Fundene opbevares på Nationalmuseet i København.

For at sikre en fortsat bevaring af Mejls-jættestuen betalte det offentlige allerede i 1901, umiddelbart efter undersøgelsens afslutning, den daværende lodsejer en erstatning og samtidig tinglystes en fredningsdeklaration på monumentet samt dets nærmeste omgivelser. Som graven i dag fremtræder er hele stenkammeret frilagt, idet fylden fra den oprindeligt omgivende jordhøj, der bortgravedes i forbindelse med undersøgelsen, nu udgør en kredsformet jordvold, der omkrandser anlægget. Den fredede jættestue er beliggende midt i et dyrket område, og som besøgende på lokaliteten bør man være opmærksom på de omliggende markers drift og tage behørigt hensyn til evt. afgrøder.

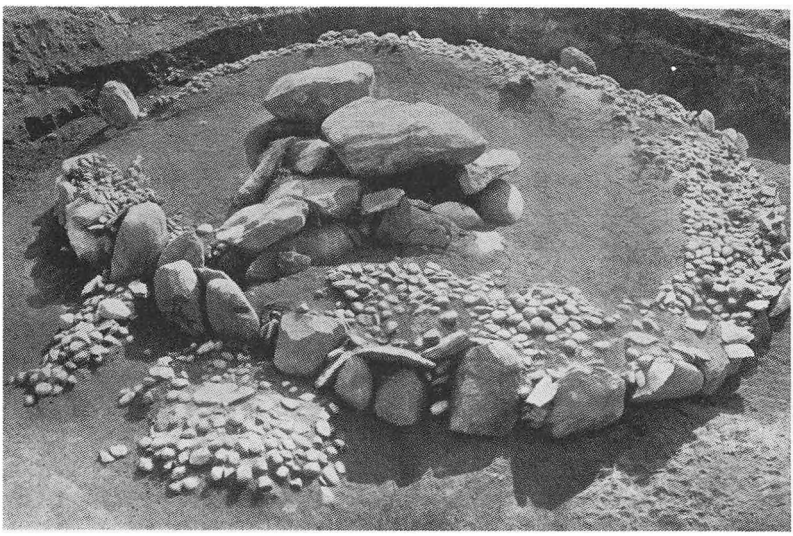

Jættestuen i Mejls, fotograferet under udgravningen i 1901.

GLIMT FRA DET GAMLE MEJLS

Af fhv. gårdejer Peder Thomsen.

Landsbyen Mejls ligger tæt nord for Varde by. Trods det nære naboskab har købstadens aktivitet og udvikling dog aldrig i nævneværdig grad præget det lille landsbysamfund. For godt 100 år siden hændte der imidlertid ting i Mejls, som satte sindene i bevægelse, og begivenhederne fra dengang levede så længe i erindringen, at jeg ofte har fået dem genfortalt af forældre og naboer.

I 1882 boede der på Skjerning Leths gård, det nuværende Mejlsvej 46, en mand ved navn Anders Christensen. Han var både sognerådsformand og -kasserer. En sen aften, medens han sad i stuen og arbejdede med kommunens kasse og regnskab, blev der pludselig kastet en sten ind gennem ruden, hvorved lampen væltedes. Anders Christensen løb ud for at se, hvem der havde kastet stenen. Den stråtækte gård stod allerede da i lys lue, og hans opmærksomhed blev derfor henledt på at redde familie og husdyr. Penge og regnskab tænkte han derimod ikke på, og det hele brændte således sammen med gårdens bygninger.

De første dage efter branden skete der underlige ting i Mejls. Hos sognefogeden blev noget stråtag trukket ud og overhældt med olie, som ville nogen brænde gården af; et andet sted brændte en halmstak. Næste mærkelige hændelse indtraf, da lærer Eriksen i Mejls en aften ikke kunne få nøglen i sin dør. Ved nærmere eftersyn fandt han i nøglehullet en seddel med følgende ordlyd: »Den næste Gang skal Hanen gale over dit Hoved, fordi du ikke arbejder, men vil have at vi skal arbejde.« Efter denne trussel tog byens mænd affære. Der blev etableret et lokalt vagtværn, som gik på skift to og to. Alle mistænkelige personer blev nu standset og måtte aflægge regnskab for deres færden. En nat, hvor sognefogeden og læreren sammen havde vagten, var der én, som ikke ville standse på tilråb, men han blev dog snart indhentet. Det viste sig at være en karl, som havde været på uofficielt kærstebesøg, og på pigens udsagn gik han fri for videre tiltale. Med tiden blev det imidlertid for besværligt med den skiftevise nattevågen, og man lejede derfor en mand ved navn Mads Buck, som dengang boede i Mejls Fattighus, til vagten. Efter sigende var hans ansigt ikke af de skønneste, og han havde

den skik at vise sin profil mod ruden i huse, hvor han så der var lys, ofte til stor skræk for børnene, ikke mindst hvis de var alene hjemme. Det var ordnet således, at Mads Buck på sin runde skulle drikke kaffe et bestemt sted hver nat. Undertiden kunne han dog være heldig at få kaffe mere end én gang, og det har sikkert været velkomment, for natten kunne jo let falde lang.

Som tiden gik blev mistanken henledt på en vis Niels Madsen, den daværende ejer af Mejls Nørregård. Han var tilflytter, og havde forhen boet på Fyn. En væsentlig årsag til at en mistanke netop faldt på ham, var tilsyneladende, at den pågældende havde en noget anden politisk overbevisning end det store flertal i Mejls. Han var nemlig venstremand, hvilket var mere ualmindeligt dengang, hvor de fleste gårdmænd stemte på »højre.« En kendt højremand, godsejer I.B.S. Estrup, havde gennem en årrække som konseilspræsident stået i spidsen for landets regering, og tiden var, såvel på tinge som på mere lokalt plan, stærkt præget af kampen mellem de politiske grupperinger.

I Mejls gik det imidlertid sådan, at den omtalte gårdejer blev fængslet, men dog efter ti dage igen løsladt af mangel på bevis. Iøvrigt synes manden på flere måder at have været en ener. Når han var i kirken sang han så kraftigt med på salmerne, at hele menigheden blev overdøvet, — dertil kom så yderligere, at hans sangstemme efter sigende ikke skal ha-

ve været særlig køn. Der berettes også om et besøg han engang aflagde på sognefogedgården. Manden var ikke hjemme, og sognefogedens kone trakterede gæsten med småkager, idet hun samtidig satte et glas gelé frem, så han efter tidens skik kunne lægge lidt af sidstnævnte på kagerne. Da han rejste sig var ikke blot alle kagerne sat til livs, men også geléglasset tømt, og gæsten forlod den forbavsede sognefogedkone med følgende ord: »Tak Maren! Det var nogen god grød, men du glemte at give mælk til!«

Senere blev sognerådsformand Anders Christensen selv mistænkt for ildpåsættelsen på sin gård. Også han fængsledes, for atter kort efter at blive løsladt på grund af manglende bevis. Snakken gik dog i Mejls, og flere ytrede endog tvivl om, der på brandtidspunktet overhovedet havde været penge i kommunekassen. Umiddelbart efter formandens frigivelse blev der afholdt et sognerådsmøde, hvor alle syv medlemmer var tilstede, og man kan i den forbindelse læse følgende i forhandlingsprotokollen:

Den 20. juni 1882 var Sogneraadet forsamlet hos Formanden. Samtlige Medlemmer var til Stede, og følgende Sager behandledes.

1. Da der fra nogle af Kommunens Beboere er opstaaet Mistillid til mig paa Grund af den mig overgaaede Ildsvaade 24. Febr. d. A. hvorved en Del af Kommunens Penge gik tabt, ønsker jeg at udtræde af Sogneraadet, og har i Dag begæret min Afsked samt forpligtet mig til at erstatte Kommunens Tab.

   Sogneraadet har givet sit Samtykke til min Udtrædelse og modtaget Pengene.

Anders Christensen
hidtilværende Formand

Af protokollen fremgår det yderligere, at Hans Chr. Jessen, Orten, valgtes til ny formand, idet man samtidig besluttede, at Anders Christensens plads skulle stå ubesat til næste ordinære sognerådsvalg. — Få år efter solgte Anders Christensen sin gård og flyttede fra egnen.

Iøvrigt mener jeg ikke begivenhederne omkring den omtalte brand fik betydning på længere sigt for stemningen i Mejls. Derimod kan sammenholdet i det lille landsbysamfund bl.a. illustreres ved, at der allerede i 1885, kun tre år efter oprettelsen af Danmarks første andelsmejeri i Hjedding, startedes et tilsvarende mejeri i Mejls. Dette mejeri

virkede dog kun til året 1897, hvor det måtte indstille driften på grund af konkurrence fra et privat mejeri i Varde, som kunne betale mere for den leverede mælk. I det korte åremål Mejls mejeri fungerede, nåede der at være ansat hele to mejeribestyrere. Den ene, der hed Søren Rask Nielsen, drev samtidig en ejendom, som lå ikke langt fra mejeriet. Om den anden mejerist, ved navn Pedersen, fortælles det, at han senere endte som gårdejer i Forum. Den gamle mejeribygning i Mejls købtes af sognefogeden, der lod opføre en ny lade af murstenene fra mejeriet.

Et andet træk som kan nævnes er, at Mejls Fattighus i sin tid var beliggende i et 3-4 tønder land stort område omgivet af fælles lergrave, hvor man tidligere hentede ler til fremstilling af jydepotter. Ved fattighusets nedlæggelse i 1886 blev jorden købt af ti Mejlsboere i fællesskab. Man nedrev så fattighuset, og jorden, der ikke var videre bevendt, tilplantedes. Herved skabtes den lille, men så ofte omtalte »Mejls Fællesplantage.« Omtrent midt i beplantningen ligger der to store natursten. Disse sten anses af egnens folk for et minde om ovennævnte Mads Buck og hans kone — vistnok de sidste beboere i Mejls Fattighus.

ÅL KIRKE OG KIRKEGÅRD

Af fhv. kirkebetjent William Christensen, Oksbøl.

Jeg skal herved prøve at fortælle lidt om, hvad der er sket ved Aal Kirke siden 1. august 1945, da min kone og jeg blev overdraget arbejdet ved Kirke og Kirkegård. Det var jo lige efter krigens ophør, hvor mange ting endnu var rationeret, og varerne ikke var kommen frem. Særlig galt var det med rengøringsmidlerne til kirken, der kunde hverken købes ordentlig sæbe eller gulvklude og børster. Støvsuger fandtes ikke og kunde ikke engang købes på den tid, og vand til rengøring måtte vi have med hjemmefra, da der ingen vand fandtes på kirkegården, og brændsel var det helt galt med, der blev fyret med både tørv og formbrændsel, der dårlig nok kunne brænde. Der var dengang dampanlæg, det tog det meste af lørdag nat for at få varmet op til søndag morgen. Efter nogle års forløb blev det lavet om til vandanlæg og vi fik cinders at fyre med. Det gav god varme. I 1957 d. 15. nov. gik vi over til oliefyr og i 1965 kom der fjernvarme samt befugtningsanlæg. Nu kunne man sove rolig lørdag nat. På grund af flytning begyndte vi først den 15. august, og den første søndag jeg skulle ringe til gudstjeneste, glemmer jeg aldrig. Det var den 18. august, da ringede vi verdensfreden ind. Indtil 1959 havde vi både sognemenighed og valgmenighed, så de tre søndage i måneden var der gudstjeneste både formiddag og eftermiddag, og ringning og kimning foregik med håndkraft. Nu da krigen var slut, og vi igen kunne begynde en normal tilværelse, skulle der til at ske noget indenfor kirke og kirkegårdsarbejdet. I oktober 1945 blev der arrangeret et større kursus på Bramminge efterskole af Ribe amts landsbygraverforening, hvor jeg blev opfordret til at deltage. Det var en skøn tid at være sammen med kollegaer for at drøfte fælles problemer, vi var 55 ialt. Det bliver nok for meget at komme ind på, hvad vi lærte, men jeg kan da prøve at gengive, hvad vor udsendte korrespondent skrev:

Mægtigt landsbygraverstævne i Bramminge. Nu har vi gået og bildt os selv ind at store og betydningsfulde sammenkomster kun fandt sted i Casablanca, Potsdam, Hadsten og lignende steder, men nu viser det sig, at storbyen Bramminge udi Ribe Stift ikke er bagefter. I dagene fra d. 1.-5. oktober har landsbygraverne i Ribe Stift haft stort kursus her,

hvor biskopper, provster, ingeniører, inspektører, stenhuggere, gartnere, gravere og lignende fine folk er mødt frem for gensidig at belære hinanden. Allerede om mandagen satte stævnet sit præg på Bramminge. I løbet af dagen ankom deltagerne pr. »slæber«, lyntog, cykler og på anden vis medførende mægtige kufferter og pakker indeholdende sengetøj, hjemmelavet tobak og andre jordiske fornødenheder til brug i disse dage. Forstander Damgård tog venlig mod invasionen, særlig indprentede han deltagerne, at der, hvor der stod privat på dørene, skulle man bare uanmeldt brase ind, når det passede én. Kursusleder er provsten fra Danmarks Chigago, hr. Kjærsgård, det er vel sagtens den for graverne medfødte og tillærte respekt for præster og provster, der har været medbestemmende ved dette valg, blandt de øvrige deltagere lagde man særlig mærke til provst Exner, som ledede dette kursus i Hadsten i fjor, og således var i stand til at stå provst Kjærgård bi med råd og dåd, om det skulde blive nødvendig. Det blev det imidlertid ikke. Provst Kjærgård klarede ærterne med glans. Det bliver for vidtløftigt at nævne alle de store navne, men vi skal komme med et udpluk. Der er de forenede graveres Høvding, Knudsen fra Kristrup, han er den rolige jyde, som aldrig går fra konsepterne, selv om han er ude for modvind, som en støtte står han midt i brændingen og i magsvejr, og når han siger, at sådan og sådan er det, så ved alle, at sådan er det. Hvad temperament angår, er hovedkasserer Silkjær hans absolutte modsætning, han kan blive gal i hovedet i løbet af 0,5, men i løbet af 0,4 er det ovre igen. I de ti år, han har været kasserer, har han vistnok hvert år truet med at gå af, men han sidder endnu, og graverne håber, han bliver længe endnu. Så er der chefredaktør for gravernes medlemsblad, Kvist. Vi har ikke kunnet få oplyst, om han nogensinde har været Soldat, men hvis det er tilfældet, må han have tilhørt 4. deling. Han er bekendt for sin store kærlighed til god mad, seng og megen morgenro. Det er vort indtryk, hvad han mangler i højden, har han i drøjden, det er ubegribelig hvorfor han har fået navnet Kvist, for en vissenpind ligner han mindst af alt. Nu kan man ikke altid bedømme en mand efter hans navn, f.eks. det nybagte hovedbestyrelsesmedlem Hvid, han har stadig sin mørke hårfarve i behold. Dette var altså en lille omtale af de forskellige af mødets deltagere, vi er ikke i tvivl om, at der er mange flere, som kunne fortjene en særlig omtale, men papirsituationen tillader det ikke, men ét kan siges, at det har præget gadebilledet at se de mange gravere med de to gravinder plus deres anfører og foredragsholdere. På kirkegården har

de plantet brudfliser, klinker og rodløse grene, glauca, penduca, horisontalis eller hvad de nu hedder. Kirkens skorsten har røget i to dage, det meste af november rationen er gået af i røg, og i kirken lå der termometre lige fra koret til pulpituret, i det store og hele har Bramminge taget imod indvandringen med anstand, kun torsdag eftermiddag blev de indfødte opskræmt af nogle sære klokketoner fra kirketårnet. Ved nærmere undersøgelse viste det sig at være den landskendte klokkenist fra Roslev i Himmerland, der var ved at demonstrere ringning og kimning. Ved en samtale med nogle af kursusdeltagerne har vi fået at vide, at adskellige, trods mægtigt godt samvær, glæder sig til at komme hjem for at få udsovet. Nogle af de mest nævenyttige, som var meget vågne om aftenen, forlystede sig med at trække tæpperne af deres kollegaer mellem kl. 11 og 1, medens de morgenduelige fortsatte med at vælte kammeraterne af sengen om morgenen mellem 5 og 7. Trods alt har vi haft gode og lærerige dage her, og i løbet af fredagen trækker styrken sig planmæssig tilbage.

Fra 1. april 1946 foregik aflønningen på følgende måde: Ringning både morgen og aften samt til gudstjenester ved to menigheder samt rengøring af kirken 745 kr. for et år. Hovedrengøring af kirken til Pinse 100 kr. og til oktober 100 kr. Opvarmning af kirken om helligdage 15 kr., om hverdage 10 kr. Takster for gravkastning blev sat til 34 kr. for en voksen, 6-10 år 20 kr. og 0-6 år 13 kr., men så mente man også der kunne ses bort fra tillæg om søndagen, for da var der ikke noget om at kunne nægte helligdagsbegravelse. Det var først i 1947 vi fik renholdelsen af kirkegården med, da der før den tid havde været flere om arbejdet, men nu skulde det samles under eet for at få et levebrød ud af det, det var nu ikke så let. Det var før den tid folk var vant til at bekoste og leje til arbejdet på kirkegården. Vi købte så en lille landejendom på 7 tdr., og samtidig overtog vi arbejdet med flygtningekirkegården, så var det ihvertfald ikke arbejde, vi manglede. I 1958 begyndte vi regulering af kirkegården, da der flere steder var både 6 og 8 rækker grave uden gange, vi tog så nogle rækker hvert år indtil 1975, så vi har i den tid plantet hele kirkegården om. Vi har nu tujarækker over alt ca. 3700 m^2, der i de første år blev klippet med håndsaks.

Den første begravelse, vi havde i 1945, kostede 23 kr. Den sidste i 1977 kostede 654 kr. Den 5.-2. 1946 skulde der være begravelse, den blev udsat til dagen efter på grund af snestorm, alt var spærret. 24.-2. 1946 måtte gudstjenesten også aflyses på grund af snestorm. Indtil 1948 havde vi

jo den store flygtningelejr her i Oksbøl, de havde godt nok deres egen kirkesal i lejren, men ønskede at komme i en rigtig kirke, når der skulle være bryllup. Her i Ål kirke blev der foretaget 34 vielser af flygtninge, det fik jeg 5 kr. for, pr. par. Det kunne ske, der var mere end et par ad gangen, men det var sjældent, for de brugte det samme tøj, den ene lånte af den anden. Det var et sørgelig syn at se dem går ud af kirken og vandre ud i lejren igen. Ved Kong Kristian den X. død i 1947 blev der ringet med kirkeklokkerne i 2 timer hver dag indtil bisættelsen. Det blev til ialt 34 timer, der blev betalt med 2 kr. og 15 ører i timen. I oktober 1947 blev kalkmalerierne renset, det gav meget ekstra arbejde. I 1951 blev blytaget omsmeltet og lagt op påny undtaget på tårnet. Det var meget interessant at overvære. Samme år blev der lagt vandværksvand ind på kirkegården. I 1961 fik vi nyt orgel, 1964 tæppe på midtergangen. 5.-10. 1966 kom der skumgummihynder på bænkene. I 1967 blev der lagt brosten rundt om kirken og ud til Kirkegade. 1968 blev altret repareret og et nyt krucifiks sat op samt 3 lysekroner i koret. 1971 blev kirken kalket indvendig og kalkmalerierne renset, der blev isat mosaikruder i koret. 1972 d. 14.-1. døde Kong Frederik d. 9. kl. 19.50. Lørdag d. 15.-1. blev der ringet 1 time ved solopgang og en time ved solnedgang, og ved bisættelsen d. 24.-1. blev der ringet en halv time om formiddagen og en halv time om eftermiddagen, da højtideligheden var færdig. 1.-5. 1972 fik vi ny indgang med stor port i diget mod syd. Vinteren 1972 isolerede vi koret og tårnrummet med rockwoolsmåtter. Sommeren 1973 blev taget på kirkespiret lagt om. 15. maj 1975 blev installeret automatisk ringning og kimning.

Som man ser, er der altid nok, der skal laves ved et gammelt hus, hvad enten det gælder vedligeholdelse eller modernisering, men da det er noget, der er gået i arv fra vore forfædre, skulle vi vil nok kunne få råd til at holde det vedlige, og der er især to ting jeg savner, og det er at få lydhimlen gjort istand og ført tilbage på rette plads samt få et nyt dåbsfad.

Det var noget af det vi oplevede ved Ål kirke gennem 32 år.

INSTRUX FOR OPSYNSMANDEN IFØLGE ALLERNAADIGSTE FORORDNING, OM POLITIE-VESENET PAA LANDET AF DATO 25TE MARTII 1791

Af Gert Ravn Nørgaard, Aal.

1.

Skal det være Opsynsmandens Pligt overholde Lovens Bud udi 6 Bogs 3 Capittel om Helligbrøde og i Særdeleshed paaagte Sabatens Helligholdelse, da forseelse herimod Birkedommeren, som Politiemester paa Landet, er at tilkiendegive.

2.

Naar nogen om Søndagene, eller andre Helligdage maatte befindes med umaadelig Drik især udi offentlige Vertshuuse eller Kroe, er det Pligt i saadanne saavelsom Virtshuusmanden, til Birkedommeren at angive til behørig afstraffelse efter Anordningerne enten med anseelig Penge Mulct, eller og andre Vilkaarlig Straf paa Kroppen.

3.

Bør han have indseende med, om Ungdommen skulde indfinde sig paa Kirkegaarden og der anstille Leeg, eller anden Uskikkelighed, medens Gudstienesten i Kirken forrettes og hvorfor Loven sætter Straf med Riis og de store at staae i Gabestokken, og skulde nogen begynde Tummult, Slagsmaal, eller anden Uskikkelighed, medens Gudstienesten varer, da skal de tilstædeværende strax paagribe den skyldige, paa det hand kan bringes til det Arest-Sted, hvor hand henhører.

4.

Da saavel Loven, som Forordningen af 12te Martii 1735 paa det strengeste forbyder ald Leeg, Dans m.v. om Søn- og Helligdagene, eller aftenen tilforn, samt de saakaldte Juulestuuer eller Juule-Leg, Fastelavens-Løben eller forsamling for at sætte noget paa Spil om Søn- og Helligdagene, saa haver Opsynsmanden nøye at paasee, at de Kongelige Anordninger i saa maade overholdes og skulde nogen fordriste sig at anstille slige utilladelige Forsamling eller Leeg, haver hand straxen saadant for Birkedommeren, som Politiemester at anmelde paa det Vedkommende efter Lov og Forordninger kand vorde anseet og Straffet.

5.

Bør Opsynsmanden paasee, at ingen Handel drives, eller unødvendig Arbeide foretages om Søn- og Helligdage hvorved Sabaten vanhelliges.

6.

Angaaende Brændeviins umaadelige Drik og Krogang er Forordningen af 1ste Febr. 1756 og 26 April 1776 §12 gieldende for Opsynsmanden saaledes, at, naar nogen i en Kroe paa Stædet drikker meere end til Nødtørft, til Fylderie og Drukkenskab, skal Opsynsmanden anmelde sligt til Birkedommeren, som derefter Multerer Kroholderen paa 10 Rdlr. og hver Giest derforuden at bøde efter Omstændighederne, og haver Opsynsmanden paa samme Maade at forholde sig, om nogen befindes i Krohuusene om Aftenen efter Klokken 10 imod Poletie-Forordning af 22de Octob. 1701.

7.

Paalegges Opsynsmanden Alvorligen i Tilfælde, at nogen imod de Kongelige Anordninger skulde fordriste sig at skyde paa Gaderne og i Byerne, enten ved Bryllupper, til Nye-Aar m.v., da at angive de skyldige til Politimesteren til vedbørlig Afstraffelse efter Forordningen af 22de Octob. 1701 med bøde for hvert Skud 4 Rdlr. eller i mangel af Betaling af staae 2 Timer i Hals-Jernet.

8.

Paasee at ingen omløbende Betlere Huuses.

9.

Haver Opsynsmanden at paaagte, det ingen uforsigtig Omgang med Ild og Lys begaaes imod Forordningen af 18 December 1751, som sætter Straf af 1 a 2 Aars Tugthuus-Arbeide for dem som røge Tobak i Stalde, Lader, ved Tækning, Korn, Høe eller andre let brændende Materialer. Om endog ingen Skade skeer, men skeer Skade, da at han dømmes til Fæstnings-Arbeide paa Livstiid.

10.

Ved paakommende Ildebrand i Huus, heede eller Moese i og ved denne eller omliggende Byer, skal Opsynsmanden forsamle Byens Mandskab, som skal være pligtig at følge med ham til Ildstedet for der at efterkom-

me, hvad anordnet bliver til Stedning og Ildens Dempning m.v., da som herimod findes vrangvillige maae forventes Alvorligen at blive anseet.

11.

Paasee at Skorstenene, og Ildstæderne tilbørligen renses og paa anordnet maae Istandholdes.

12.

Paaagte Deserteurer, samme anholde og til Forvaring aflevere.

13.

Paasee at ingen løse Hunde omløbe.

14.

Foranstalte at Vogne i sit District, stedse er passable og indfaldende Bristfældigheder og mangler, for Birkedommeren strax at anmelde.

15.

Denne Instrux bliver paa Byens Grunde og i Kroerne at bekiendtgøre.

16.

Erforordningen af 25 Martii 1791, herved efter til fuldstændig Efterretning for Opsynsmanden, som tilholdes alvorligen at paasee sammes Efterlevelse og i allemaader saavidt ham tilkommer, at rette sig efter sammes Indhold.

Endelig bliver denne Instruxtion med vedhæftede Forordning aarlig at overlevere til den af Retten aarlig udnævnte Opsynsmand.

Varde, den

Noter:

Denne »Instrux« kan ikke siges, at have sønderlig relation til den i vore dage på landet virkende landbetjents reglement, men fortæller dog læseren at udviklingen i ordensreglementet skal søges i en århundrede lang udvikling, der fortsat udvikles.

Ovennævnte »Instrux« er en afskrift af kladen til samme, som ligger i en pakke retsbetjentarkiver i Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg, under betegnelsen: Varde Købstad, Øster, Vester og Nørre Horne Herreder 1749-1814.

ARNBJERGHALLEN

Af Rita Christensen, Varde.

»Et hus i Danmark« — under denne titel blev i »Vestjyder fortæller« 1983 Varde Højskolehjem beskrevet. Et hus rejst som samlingssted for vestjyder — et stykke kultur.

Det fik mig til at tænke på, at med samme titel gik der for nogle år siden en serie i Danmarks Radio, og da turen kom her til Varde, valgte man en anden bygning i byen — også rejst som et kultursamlingssted — nemlig Arnbjerghallen, dengang kaldet »Vestjyllands største hal«. Og hvem kendte ikke dengang Arnbjerghallen — samlingsstedet for næsten alle store folkelige stævner og møder.

Oprindelig var det »De vestjyske Skolemøder«, der gav anledning til hallens opførelse, og lad os begynde hermed.

Varde har været kendt for mangt og meget gennem tiderne, bl.a. som markedernes by — for vardeperlen og som porten til »Eventyrets Land«, men på det åndelige område er den nok først og fremmest kendt som skolemødernes by. Varde har vel ikke æren af være det sted, skolemøderne begyndte, men der fandtes næppe gunstigere jordbund end her i det vestjyske.

At de vestjyske skolemøder fik deres plads i Varde skyldtes for en stor del overlærer Jens Olsen. Han kom hertil i 1886, og allerede 2 år efter — i 1888 — fik denne initiativrige mand det første vestjyske skolemøde planlagt til 3. og 4. pinsedag. Mødestedet var dengang Jacobi skoles gymnastiksal, og salen var helt fuld. Initiativet var ikke tænkt som lærermøder, heller ikke som en forsamling af særligt skoleinteresserede. Nej, man skulle nå længere ud, og det var overlærer Olsens håb, at disse møder skulle fremme forståelsen mellem skole og hjem.

Selvfølgelig var det en stor opmuntring, at det første møde slog så godt igennem, og hermed gav grobund for gentagelser. Det, der begyndte i 1888, lever endnu i 1984 omend ikke i så stort et omfang, idet der f.eks. nu kun er møder 3. pinsedags eftermiddag.

Kun de to første år var gymnastiksalen stor nok til at rumme deltagerne, og derfor henlagde man møderne til »Håndværkerforeningen«s sal og sidst i 1890-erne til Ridehuset på Ringkøbingvej, hvor de blev holdt indtil 1914.

Vestlysk Skolemøde

1914

afholdes

i **Varde** 3. og 4. **Pinsedag** (2. og 3. Juni) i **Mødehallen** i Lystanlægget „Arnbjerg".

Første Dag, Kl. 9½: Mødet aabnes.
Kl. 10: Biskop **Koch**, Ribe: „1864".
Kl. 11: Gaardejer **P. Kaad**, Als: „Sønderjylland 1864—1914".
Kl. 1½: Dr. phil. **Ernst Kaper**, Ordrup: „Forældrenes Tilslutning til Skolens Arbejde".
Kl. 2½: Kommunelærer V. **Lindholm**, Kbhvn., og Provst **Thyssen**, Ølgod, indleder en Forhandling om „Havedyrkning og Træplantning som Skolefag".

Anden Dag, Kl. 10½: Professor, Dr. phil. **Edv. Lehmann**, Lund: „Tysk og nordisk Ungdom".
Kl. 1½: Adjunkt **Loft**, Viborg: „Om Religionsundervisning".
Kl. 2½: Pastor **Tolderlund-Hansen**, Sandager: „Troskab".

Adgangstegn a 50 Øre, gældende for begge Dage, sidste Dag 35 Øre, faas **kun** ved Indgangen. Højskolesangbogen benyttes.

Varde, den 16. Maj 1914.

P. B. V.:
W. Marke.

På et bestyrelsesmøde i 1909 i »De vestjyske Skolemøder« kom det frem, at Ridehuset ikke i længden ville kunne bruges til møderne, og der blev derfor, på foranledning af skolemødernes bestyrelse nedsat et udvalg bestående af formænd fra andre af byens store foreninger. Udvalgets opgave var et søge tilvejebragt et forsamlingshus til brug ved møder og udstillinger. Man vedtog at anvende et beløb på 50-100 kr. til udarbejdelse af foreløbige tegninger og overslag til en forsamlingsbygning af træ, der tænktes opført på markedspladsen.

Dette projekt bliver aldrig senere nævnt i protokollen, så det er åbenbart gået i sig selv igen.

I maj 1913 blev der imidlertid rettet henvendelse til Varde Byråd, om man ikke fandt det betimeligt, at kommunen lod opføre en forsamlingsbygning, som kunne rumme skolemødernes deltagere, der i det pågældende år havde udgjort ca. 2600 personer.

Det var dog ikke den første henvendelse til Byrådet om et større lokale i byen, for allerede i 1908 blev der fra anden side ansøgt om en udvidelse af Arnbjerg-pavillonen. Denne var bygget i 1899 og indviet i april 1900 i lystanlægget Arnbjerg. Begrundelsen var, at udvidelsen skulle anvendes til spise- og dansesal. Men den henvendelse fik en blandet modtagelse i Byrådet. Man pointerede her, at man skulle spare og atter spare, og det vakte derfor forargelse hos en del byrådsmedlemmer, at andre medlemmer var stemt for en bygning, som kun var beregnet til morskab. Sagen blev dog alligevel vedtaget med 7 stemmer mod 5 under forudsætning af, at dens realisation udsattes til Byrådet optog et lån, og derved er det åbenbart blevet, for udvidelsen blev ikke realiseret i denne omgang.

I juni 1913 kom så henstillingen fra bestyrelsen for skolemøderne og det var jo ganske andre aspekter. En fortaler i Byrådet mente ikke, det kunne udskydes længere, idet Esbjerg allerede havde et lokale, der var stort nok, og det ville jo ikke være rart, om skolemøderne skulle gå til Esbjerg. Et andet byrådsmedlem henstillede til udvalget, om man ikke kunne nøjes med at anskaffe et telt. Sagen overgik til forskønnelsesudvalget til nærmere undersøgelse, og allerede den 4. november s.å. var forskønnelsesudvalgets forslag om opførelse af en forsamlingsbygning i Arnbjerg til 15.000 kr. til behandling. Arkitekt Christoff Hansen, Vejle, havde udarbejdet planen over tilbygningen. Den påtænkte bygning skulle være 60 alen lang og 25 alen bred og skulle opføres — ligesom pavillonen — i træ, på betonsokkel og tækkes med tagpap. I halvdelen af

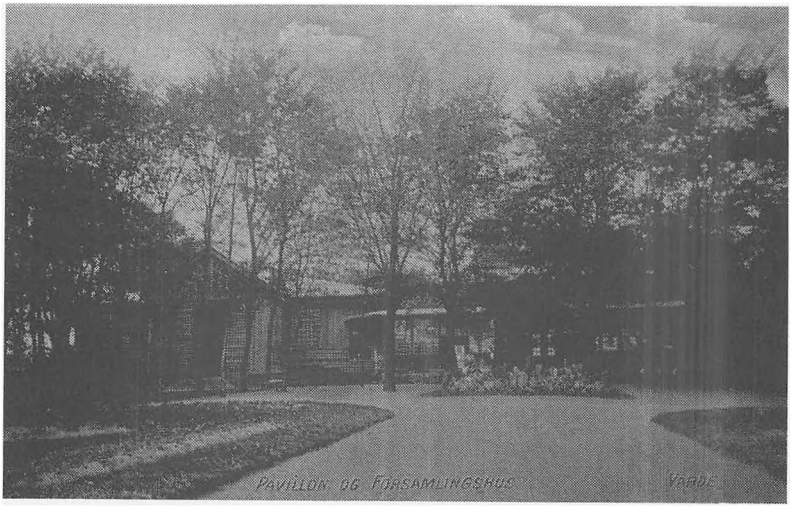

To billeder, der viser Arnbjergpavillonen og hallen.

salen skulle der være brædde gulv, medens den anden halvdel, som kunne adskilles med et panelværk, tænktes grusbelagt. En balkon skulle der også være, og salen var beregnet til at kunne rumme 2500 mennesker. Et enkelt af byrådsmedlemmerne ville afholde sig fra at stemme for forslaget, idet det ikke tiltalte ham, og han var også imod at bortskære så meget af Arnbjerg. Endvidere mente han, at man nemt kunne komme om ved pladsmangelen på skolemøderne ved omlægning af programmet. I det hele taget var der således delte meninger om sagen. Allerede i December s.å. vedtog man at opføre forsamlingsbygningen, dog med visse ændringer. Bl.a. skulle salen være 45 alen lang og 30 alen bred, ligesom der også nu skulle være trægulv overalt. Prisen var uændret — 15.000 kr. — heri skulle så også være inkluderet inventaret.

Den 30. maj 1914 stod bygningen færdig og blev af arkitekt Christoff Hansen overgiver til forskønnelsesudvalget, der på byens vegne skulle administrere den.

Samme aften afholdtes der på Damkjærs hotel »rejsegilde« i anledning af mødehallens fuldførelse. Til stede var byråd, arkitekt, håndværksmestre, svende og arbejdere, pressen samt enkelte andre, bl.a. byens æresborger bankdirektør Palludan og skolemødernes formand kantor Marke. Formanden for forskønnelsesudvalget, dyrlæge Slivsgård bød velkommen og takkede byrådet, der havde bevilget pengene til hallen, som var den største »fra grænsen til Skagen«.

Kantor Marke takkede for den modtagelse, som henvendelsen fra skolemødernes bestyrelse havde fået, og sagde, at det var glædeligt, om Varde gennem skolemøderne kunne blive et kulturcenter, og hertil var lokalerne jo den første betingelse.

Der var en lang talerække, og alle var enige om, selv de, der havde været skeptiske i byrådet — at det var en dejlig bygning, der pyntede i Arnbjerg, især fremhævedes det skønne indgangsparti, der dengang vendte mod syd ned mod Arnbjerg.

Men den egentlige indvielse af hallen fandt først sted 3. pinsedag, den 2. juni 1914. Her overværede 2500 mennesker indvielsen af den nye »Mødehal« i »Lystanlægget Arnbjerg« ved åbningen af det 27. vestjyske skolemøde.

I årene fremover strømmede folk til »Mødehallen« i Arnbjerg fra nær og fjern for at høre kendte personers tale, selv synge og nyde samværet med andre. Det var godt midt i det daglige at lytte til stærke, gode ord og få mulighed for at se langt ud over sognets grænser og søge at læ-

re for nutiden i beretninger om svundne slægter. Her i Arnbjerg har man gennem tiderne oplevet dansk folkelighed. Først i de senere år er møderne blevet henlagt til Højskolehjemmet i Varde på grund af faldende mødedeltagelse.

Men »Mødehallen« i Arnbjerg blev bygget til de store skolemøder, og var dengang — som det blev sagt ved indvielsen — »den største hal fra grænsen til Skagen«.

LIONS
L
INTERNATIONAL